

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Θέματα Χριστιανικής Ηθικής
ΤΟΜΟΣ Β΄**

**Μάριος Π. Μπέγζος-
Αθανάσιος Ι. Παπαθανασίου**

ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ
ΤΟΜΟΣ Β΄

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**ΘΕΜΑΤΑ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΗΘΙΚΗΣ**

**Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΤΟΜΟΣ Β'**

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

Συγγραφή

**1. Μάριος Π. Μπέγζος, Καθηγητής
Θεολογικής σχολής Πανεπιστημίου
Αθηνών**

**2. Αθανάσιος Ν. Παπαθανασίου, Δρ
Θεολογίας, Καθηγητής Λυκείου Ζε-
φυρίου Αττικής**

Κριτική Επιτροπή

**1. Χρήστος Βασιλόπουλος, Καθηγη-
τής Θεολογικής Σχολής Πανεπιστημί-
ου Θεσ/νίκης**

**2. Γεώργιος Διλμπόης, Θεολόγος -
συγγραφέας, πρ. Σχολικός Σύμβουλος**

**3. Δημήτριος Κούκης, Θεολόγος, πρ.
Σχολικός Σύμβουλος**

Εποπτεία

**Αθανάσιος Θ. Νίκας, Σύμβουλος Π.Ι.
(† 5 -3-1999)**

**Το βιβλίο αυτό αφιερώνεται στη
μνήμη του.**

**ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ
ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ
Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

**Μετατροπή: Οσία Αναστασίου
Επιμέλεια: Σπυριδούλα Σκούταρη**

Εικόνα του εξωφύλλου

**Έργο του ζωγράφου π. Σταμάτη
Σκλήρη (1998)**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β (Δ.Ε. 7-9)

Το χριστιανικό ήθος και η σύγχρονη κοινωνία

" Χριστός κήρυξε την έλευση της βασιλείας του Θεού και κάλεσε τους ανθρώπους να ενταχθούν σ' αυτήν. Η αποδοχή της κλήσης αυτής συνοδεύεται με τη μεταβολή της ζωής του ανθρώπου και των σχέσεών του με τους άλλους ανθρώπους. Βασικοί ρυθμιστικοί παράγοντες της νέας ζωής είναι η αγάπη και η διακονία, που δεν είναι θεωρητικές αρχές αλ-

λά πράξη. Η αποδοχή της κλήσης του Χριστού είναι καθοριστική για το σύνολο της ζωής του ανθρώπου. Στη νέα αυτή ζωή δεν έχουν θέση η αδικία, η πλεονεξία, η εκμετάλλευση και η εξουσία από άνθρωπο σε άνθρωπο".

Ιωάννης Σ. Πέτρου, Κοινωνική Δικαιοσύνη, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1992, σελ. 189.

7. ΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

**Πόσοι "κόσμοι"
είναι
ο σύγχρονος
κόσμος;**

Συχνά, για να αναφερθούμε στη σύγχρονη πραγματικότητα, χρησιμοποιούμε

την έκφραση "ο κόσμος μας". Κι όμως, αν παρακολουθήσουμε δημοσιεύματα και μελέτες κοινωνιολογικές και οικονομικές, θα δούμε ότι γίνεται λόγος για "τρίτο" και για "τέταρτο κόσμο"! Οι όροι αυτοί σηματοδοτούν σε παγκόσμια κλίμακα το σημερινό κοινωνικό πρόβλημα, το ζήτημα, δηλαδή, της δίκαιης κατανομής των υλικών αγαθών και των μέσων παραγωγής, καθώς και της δυνατότητας του κάθε ανθρώπου να απολαμβάνει τα υλικά αγαθά με ασφάλεια και ειρήνη. Αν παραδοσιακά ως "πρώτος" και "δεύ-

τερος" κόσμος υπονοούνται η Ανατολή και η Δύση, τότε "τρίτος" κόσμος είναι οι αναπτυσσόμενες χώρες της Αφρικής και της Ασίας, αυτές που, μετά από αιώνες αποικιοκρατίας, μαστίζονται από την πείνα, τη

(από το περιοδικό "Πάντα τα Έθνη" 46/1993, σ. 57).

φτώχεια, τις επιδημίες, τον αναλ-
φαβητισμό, έχοντας οικονομίες ε-
ξαρτημένες από δυτικά κεφάλαια.
Και "τέταρτος κόσμος" είναι εκείνες
οι ομάδες πληθυσμού των ανα-
πτυγμένων δυτικών κρατών, οι ο-
ποίες ωθούνται στο περιθώριο της
ζωής. Είναι οι άνεργοι και οι άστε-
γοι, τεράστιες νησίδες εξαθλίωσης
μέσα σε ωκεανούς ευμάρειας και
καταναλωτισμού.

Αυτή είναι, με λίγα λόγια, η κα-
τάσταση σήμερα. Μια ανθρωπότη-
τα δύο ή και περισσότερων ταχυτή-
των. Η ανισότητα δεσπόζει και αυ-
τό που για τους ευημερούντες είναι
περίσσευμα, για τους εξαθλιωμέ-
νους είναι έλλειψη.

Ποια θέση καλείται να πάρει η
Εκκλησία απέναντι σ' αυτό το πρό-
βλημα; Ποιοι είναι οι βασικοί άξονες
της παράδοσής της, που θα μπο-

ρούσαν να εμπνεύσουν λύσεις και να δώσουν προσανατολισμούς και διεξοδο;

Μια νέα θέαση του κόσμου

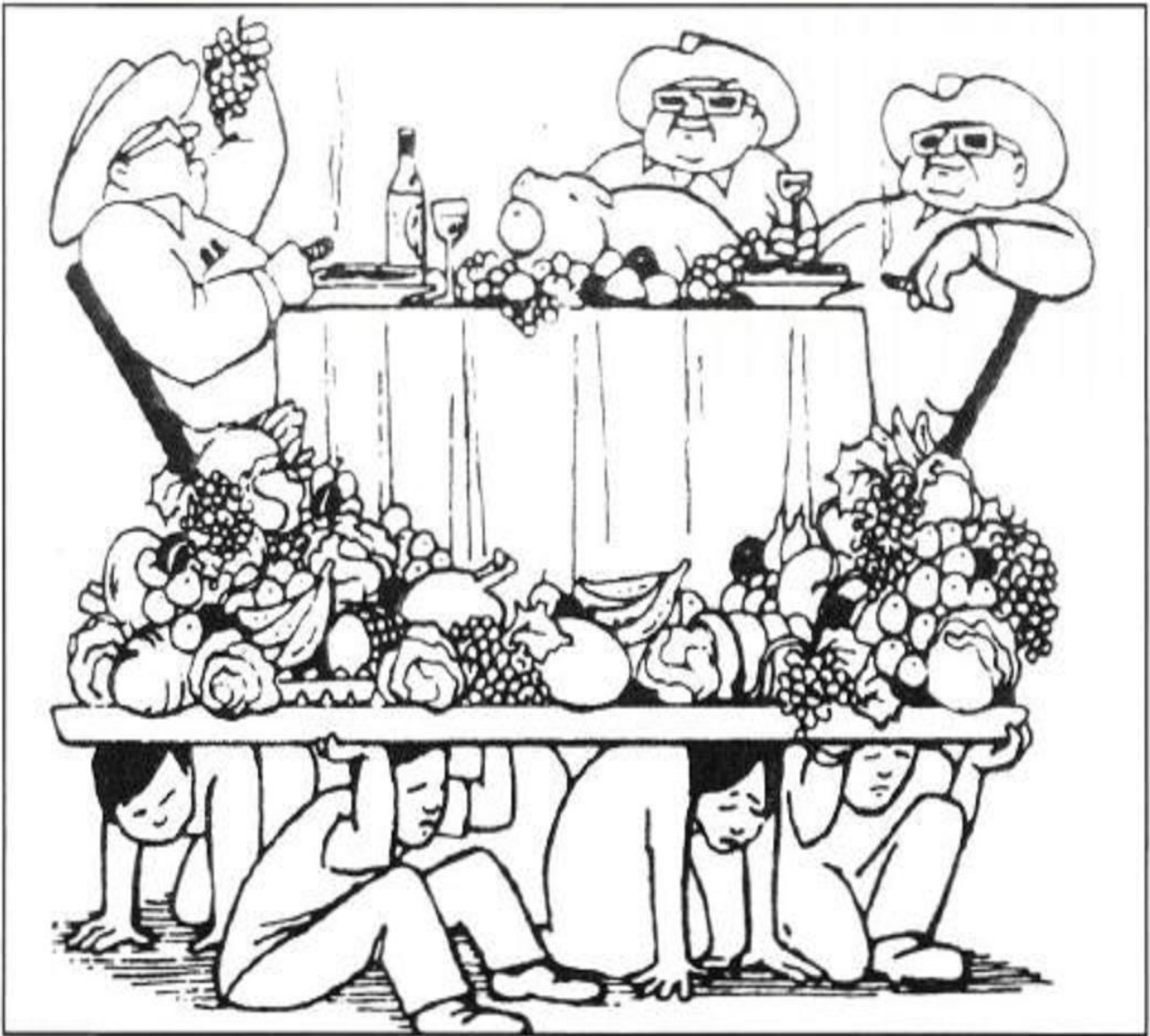
Αν σκεφτεί κανείς ότι η Σάρκωση του Χριστού σήμανε την κατάφαση του Θεού στην ύλη και στην ιστορία, ότι η Ανάστασή του σήμανε την ανακαίνιση του ανθρώπου και σύμπαντος του κόσμου, και ότι το ύψιστο μυστήριο της θείας Ευχαριστίας είναι ένα είδος προτύπου για τις ανθρωπινες κοινωνίες (αγαπητική και ισότιμη συμμετοχή όλων δίχως διακρίσεις και ταξικές διαφορές), τότε μπορεί να αντιληφθεί ότι η Εκκλησία δεν μπορεί να αδιαφορεί για το κοινωνικό πρόβλημα, ούτε να διαχωρίζει τα πνευματικά από τα υλικά προβλήματα προσποιούμενη ότι

είναι αρμόδια μόνο για τα πρώτα. Πολύ περισσότερο, η Εκκλησία δεν απομονώνει κάθε επιμέρους πρόβλημα από τα αίτια και τη συνάφειά του, αλλά προσφέρει δυνατότητες διεξόδου επειδή τοποθετεί το όλο ζήτημα σε νέα βάση: κομίζει μια νέα και συνολική θέαση του κόσμου, της ύλης, της κοινωνίας, των ανθρώπινων σχέσεων. Μέσα στην ιστορία οι Χριστιανοί δεν μπορεί να μένουν απαθείς ή να είναι μοιρολάτρες. Εμπνέονται από την προσδοκία έλευσης της Βασιλείας του Θεού, δηλαδή ενός νέου κόσμου αγάπης και δικαιοσύνης, και δρουν εμφορούμενοι από αυτά τα χαρακτηριστικά.

Διαχείριση - Οι Πατέρες της
όχι ιδιοποίηση Εκκλησίας
επισημαίνουν ότι ο θεσμός της ιδι-

οκτησίας είναι αποτέλεσμα της πτώσης του ανθρώπου. Ο άνθρωπος δεν είναι ιδιοκτήτης της κτίσης για να τη σφετερίζεται ή να την απομυζά για το ατομικό του συμφέρον, αλλά οφείλει να συνυπάρχει μαζί της με σεβασμό. Από αυτό το πνεύμα της κοινοτικότητας οφείλει να διαπνέεται και η απόλαυση των υλικών αγαθών. Γι' αυτό οι Πατέρες είναι πολύ επιφυλακτικοί απέναντι στη συσσώρευση πλούτου. Οι πλούσιοι - λέει χαρακτηριστικά ο Μ. Βασίλειος - μοιάζουν με εκείνους που μπαίνουν πρώτοι σ' ένα θέατρο, πιάνουν όσα περισσότερα άδεια καθίσματα προλάβουν, και κατόπιν δεν αφήνουν τους άλλους να καθίσουν¹

¹PG 31, 276 B

(από τη εφημερίδα "Εξοδος στην Κοινωνία και τη Ζωή" 3/1987, α. 4)

Είναι εξαιρετικά δύσκολο να συσσωρευτεί πλούτος χωρίς να διαπραχθούν αδικίες και εκμετάλλευση άλλων ανθρώπων. Αυτό μάλιστα μπορεί να συμβαίνει ακόμα κι αν η

συσσώρευση γίνεται με τρόπους που θεωρούνται νόμιμοι σύμφωνα με τους κρατικούς νόμους. Το ζήτημα είναι κατά πόσο το χρήμα καθίσταται κέντρο της ανθρώπινης ζωής. Η ιδιοκτησία, λοιπόν, είναι ανεκτή μόνο υπό την έννοια ότι ο άνθρωπος είναι διαχειριστής των υλικών αγαθών, με ύψιστο κριτήριο τις ανάγκες όλων των συνανθρώπων.

Επίλυση κι όχι επικάλυψη των προβλημάτων

Είναι εντυπωσιακό ότι πολλοί Πατέρες επισημαίνουν ένα μεγάλο κίνδυνο σχετικά με την ελεημοσύνη. Φοβούνται μήπως γίνει άλλοθι της κοινωνικής αδικίας. "Ποιο το όφελος", λέει ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης (4ο αιώνα), "αν δημιουργείς πολλούς φτωχούς με την εκμετάλλευση και κατόπιν ανακουφί-

ζεις έναν με την ελεημοσύνη; Αν δεν υπήρχε το πλήθος των εκμεταλλευτών, δε θα υπήρχε ούτε το πλήθος των εξαθλιωμένων¹". Γι' αυτό – για να μη χρησιμοποιείται δηλαδή η Εκκλησία ως προκάλυμμα του κατεστημένου – πολλά εκκλησιαστικά κείμενα απαγορεύουν στους ποιμένες των εκκλησιών να δέχονται δωρεές εκμεταλλευτών².

Αυτό που δείχνει πως η Εκκλησία προσεγγίζει την ουσία των προβλημάτων κι όχι μόνο την επιφάνειά τους, είναι και η ευαισθησία της απέναντι στο ζήτημα του εργατικού μισθού. Στην επιστολή του

¹ PG 46, 445 A-B

² Π.χ. Μ. Βασίλειος (PG 32, 1164 D, 1165 A), Αναστάσιος Σιναΐτης (PG 89, 452 B).

αποστόλου Ιακώβου (η οποία είναι-
μέρος της Καινής Διαθήκης) βρί-
σκουμε ένα δριμύ "κατηγορώ" κατά
των γαιοκτημόνων που στέρησαν
τους εργάτες τους από το μισθό
που δικαιούνταν και ο οποίος, σαν
κραυγή πόνου, ανεβαίνει μέχρι τον
Θεό:

Ἄγε νῦν οἱ πλούσιοι, κλαύσατε ὀλο-
λύζοντες ἐπί ταῖς ταλαιπωρίαις ὑμῶν
ταῖς ἐπερχομέναις. ὁ πλοῦτος ὑμῶν
σέσηπε καί τά ἱμάτια ὑμῶν σητόβρω-
τα γέγονεν, ὁ χρυσός ὑμῶν καί ἄρ-
γυρος κατίωνται, καί ὁ ἰός αὐτῶν εἰς
μαρτύριον ὑμῖν ἔσται καί φάγεται
τάς σάρκας ὑμῶν ὡς πῦρ, ἐθησαυρί-
σατε ἐν ἐσχάταις ἡμέραις. ἰδοὺ ὁ
μισθός τῶν ἐργατῶν τῶν ἀμησάντων
τάς χώρας ὑμῶν ὁ ἀπεστερημένος
ἀφ' ὑμῶν κράζει, καί αἱ βοαί τῶν θε-

ρισάντων εἰς τὰ ὦτα Κυρίου Σαβαώθ
εἰσεληλύθασιν. ἐτρυφήσατε, ἐθρέ-
ψατε τὰς καρδίας ὑμῶν ὡς ἐν ἡμέρᾳ
σφαγῆς. κατεδικάσατε, ἐφονεύσατε
τόν δίκαιον· οὐκ ἀντιτάσσεται ὑμῖν.

Ιακ. 5: 4

**Ακούστε με τώρα κι εσείς οι πλού-
σιοι. Κλάψτε με γοερές κραυγές για
τα βάσανά σας, που όπου να 'ναι
έρχονται. Ο πλούτος σας σάπισε,
και τα ρούχα σας τα 'φαγε ο σκό-
ρος. Το χρυσάφι σας και το ασήμι
κατασκούριασαν, και η σκουριά το-
υς θα είναι μαρτυρική κατάθεση ε-
ναντίον σας και θα καταφάει τις
σάρκες σας σαν τη φωτιά. Κι ενώ
πλησιάζει η κρίση, εσείς μαζεύετε
θησαυρούς. Να, ο μισθός των εργα-
τών που θέρισαν τα χωράφια σας κι
εσείς τους τον στερήσατε κραυγάζε-**

ι. Και οι κραυγές των θεριστών έφτασαν ως τ' αυτιά του παντοδύναμου Κυρίου. Ζήσατε πάνω στη γη με απολαύσεις και σπατάλες. Παχύνετε σαν τα ζώα, που τα πάνε για σφάξιμο. Καταδικάσατε και φονεύσατε τον αθώο. Δε σας πρόβαλε αντίσταση.

Και σε πολλά σημεία της Αγίας Γραφής και στη μετέπειτα εκκλησιαστική παράδοση η αποστέρηση του εργατικού μισθού ισοδυναμεί με διάπραξη φόνου!¹

Ο Χριστιανός δεν μπορεί να είναι ο τύπος του ανθρώπου που νοιάζεται μόνο για την "ψυχούλα" του. Ο Χριστός ταύτισε τον εαυτό

¹ Π.χ. Δευτ. 24: 14-15. Σοφ. Σειράχ 34: 21-22. Μαλαχ. 3: 5.

ΤΟΥ ΜΕ ΤΟΥΣ ΠΕΙΝΑΣΜΕΝΟΥΣ, ΤΟΥΣ ΞΕΝΟΥΣ, ΤΟΥΣ ΑΡΡΩΣΤΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΥΣ ΦΥΛΑΚΙΣΜΕΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΟΝΙΣΕ ΠΩΣ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ ΓΙ' ΑΥΤΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΑΔΙΑΦΟΡΙΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΙΔΙΟΝ:

Ἐπείνασα καί ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, ἐδίψασα, καί ἐποτίσατέ με, ξένος ἦμην, καί συνηγάγετέ με, γυμνός καί περιεβάλετέ με, ἠσθένησα, καί ἐπεσκέψασθέ με, ἐν φυλακῇ ἦμην καί ἦλθατε πρός με... ἀμήν λέγω ὑμῖν, ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε ἐνί τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοί ἐποιήσατε.

Ματθ. 25: 35, 40

Πείνασα και μου δώσατε να φάω, δίψασα και μου δώσατε να πιω, ήμουν ξένος και με περιμαζέψατε, γυμνός και με ντύσατε, άρρωστος

και με επισκεφτήκατε, φυλακισμένος κι ήρθατε να με δείτε... Σας βεβαιώνω πως αφού τα κάνατε αυτά για έναν από τους άσημους αδελφούς μου, τα κάνατε για μένα.

Φταίχτης για το κακό στον κόσμο δεν είναι μόνο εκείνος που το διαπράττει άμεσα, αλλά κι εκείνος που δεν αγανακτεί, που δεν αγωνίζεται, που σιωπά.

Κείμενα

1. Η οργάνωση των πρώτων χριστιανών

Τοῦ δέ πλήθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καί ἡ ψυχὴ μία, καί οὐδέ εἷς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῶ ἔλεγεν ἴδιον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα

κοινά. και μεγάλη δύναμει ἀπεδίδουν τό μαρτύριον οἱ ἀπόστολοι τῆς ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ, χάρις τε μεγάλη ἦν ἐπί πάντας αὐτούς. οὐδέ γάρ ἐνδεής τις ὑπῆρχεν ἐν αὐτοῖς· ὅσοι γάρ κτήτορες χωριῶν ἢ οἰκιῶν ὑπῆρχον, πωλοῦντες ἔφερον τάς τιμάς τῶν πιπρασκομένων καί ἐτίθουν παρά τους πόδας τῶν ἀποστόλων· διεδίδετο δέ ἐκάστῳ καθότι ἂν τις χρειάν εἶχεν.

Πράξ. 4: 32-35

Όλοι ὅσοι πίστεψαν εἶχαν μία καρδιά και μία ψυχή. Κανείς δε θεωροῦσε ὅτι κάτι ἀπό τα υπάρχοντά του ἦταν δικό του, ἀλλά ὅλα τα εἶχαν κοινά. Οι ἀπόστολοι κήρυτταν και βεβαίωναν με μεγάλη πειστικότητα ὅτι ο Κύριος Ἰησοῦς ἀναστήθηκε. Κι ο Θεός ἔδινε σε ὅλους πλούσια τη χάρη του. Δεν υπῆρχε κανείς ἀνά-

μεσά τους που να στερείται τα απαραίτητα. Γιατί όσοι είχαν χωράφια ή σπίτια τα πουλούσαν, κι έφερναν το αντίτιμο αυτών που πουλούσαν, και το έθεταν στη διάθεση των αποστόλων. Απ' αυτό δινόταν στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του.

2. Αγάπη κάλπικη

Χίλιες χιλιάδες καλά να κάμωμεν, αδελφοί μου, νηστείες, προσευχές, ελεημοσύνες, και το αίμα μας να χύσωμεν δια την αγάπην του Χριστού, ανίσως και δεν έχωμεν αυτές τες δύο αγάπες (προς το Θεό και προς τους αδελφούς μας), αλλά έχωμεν μίσος και έχθραν εις τους αδελφούς μας, όλα εκείνα τα καλά, οπού εκάμαμεν, του διαβόλου είναι και εις την κόλασιν πηγαίνομεν... Έχω δύο πο-

τήρια κρασί να πιω, εσύ δεν έχεις.
Ανίσω και σου δώσω και εσένα από
αυτό να πιης, τότε φανερώνω πως
σε αγαπώ, αμή ανίσω και δεν σε δώ-
σω εσένα, είναι κάλπικη η αγάπη.

Άγιος Κοσμάς ο Αιτωλός. Βλ.
Ιωάννου Μενούνου, Κοσμά του Αι-
τωλού Διδαχές, εκδ. Τήνος, Αθήνα
(1979), σελ. 123,124.

3. Ένας πολιτισμός αγάπης που δε
θα απαιτούσε δικαιοσύνη από τους
ανθρώπους, δε θα ήταν αληθινός πο-
λιτισμός. Δε θα συγκροτούσε γνήσι-
ες ανθρώπινες σχέσεις. Είναι μια κα-
ρικατούρα αγάπης το να προσπαθεί
κανείς να καλύψει με ελεημοσύνες
τη δικαιοσύνη που λείπει, το να φτι-
άχνει μπαλώματα χρησιμοποιώντας
μια επίφαση καλοκαγαθίας όταν η
κοινωνική δικαιοσύνη λείπει. Η αλη-

θινή αγάπη αρχίζει με τη διεκδίκηση εκείνου που είναι δίκαιο στις σχέσεις εκείνων που αγαπούν.

Όσκαρ Ρομέρο¹, Ένας μάρτυρας αρχιεπίσκοπος (μτφρ. Ελένης Ταμαρέση - Παπαθανασίου), στο περιοδικό "Σύναξη" 26 (1988), σελ. 66.

4. Δήλωση Γάλλου διευθυντή της αστυνομίας την εποχή των μεγάλων κοινωνικών εξεγέρσεων (τέλη 19ου αιώνα)

Στην πραγματικότητα δε φοβόμαστε όλους αυτούς τους σοσιαλιστές, τους αναρχικούς, τους άθεους

¹ Όσκαρ Ρομέρο. ΡΚαθολικός αρχιεπίσκοπος του Σαν Σαλβαδόρ. Δολοφονήθηκε το 1980 μέσα στο ναό του από παρακρατικούς φασίστες.

και τους επαναστάτες. Τους παρακολουθούμε και ξέρουμε κάθε τους κίνηση. Όμως ανάμεσά τους υπάρχουν και μερικοί, όχι πολλοί, ιδιόρρυθμοι τύποι, που πιστεύουν στο θεό. Αυτοί είναι χριστιανοί αλλά συνάμα και σοσιαλιστές. Αυτούς φοβόμαστε πιο πολύ απ' όλους. Είναι τρομεροί άνθρωποι! Ο σοσιαλιστής-χριστιανός είναι πιο τρομερός από το σοσιαλιστή-άθεο.

Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι, Αδελφοί Καραμαζώφ. Βλ. Μιχάλη Μακράκη, Ο Ντοστογιέφσκι και η επανάσταση των νέων, εκδ. Imago, Αθήνα 1984, σελ.97.

5. Ο Ιωάννης Χρυσόστομος για την κοινωνική αδικία

Δε φρίττεις, άνθρωπε, δεν κοκκινίζεις από ντροπή, όταν χαρακτηρίζεις επιτιθέμενον αυτόν που παλεύει

για το ψωμί του; Αυτός αν και φέρεται επιθετικά, ωστόσο δικαιούται τη συμπάθειά μας, γιατί τόσο πολύ πιέζεται από την πείνα, ώστε αναγκάζεται να φορέσει το προσωπείο της επιθετικότητας... Και πρέπει να σου πω ακόμα πως αυτός που επιτίθεται στην πραγματικότητα είσαι συ, γιατί αν και έρχεσαι τακτικά στην Εκκλησία και ακούς τα κηρύγματά μου, στην αγορά εν τούτοις προτιμάς και το χρυσάφι και τις επιθυμίες και τις ανθρώπινες φιλίες σου, παρά τις δικές μου προτροπές.

(P.G. 60, 535-538).

Θέματα για συζήτηση

1. Εντοπίστε τους άξονες της στάσης της Εκκλησίας απέναντι στο κοινωνικό πρόβλημα. Ποιοι απ' αυτούς νομίζετε πως εφαρμόζονται σήμερα, και ποιοι έχουν περάσει στο περιθώριο;
2. Συζητήστε την άποψη του αστυνομικού διευθυντή, που παρατίθεται παραπάνω. Για ποιο λόγο φαίνεται να θεωρεί τρομερότερο τον επαναστάτη που πιστεύει στον Θεό;

8. ΤΟ ΟΡΑΜΑ ΤΗΣ ΕΙΡΗΝΗΣ ΚΑΙ Η ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

**Μια θύελλα
και οι
αιτίες της**

Ο πόλεμος είναι σαν μια θύελλα, όπου κυριαρχούν ανεξέλεγκτες οι δυνάμεις της απο-

σύνθεσης και της ανασφάλειας, ο τρόμος, η εξαγρίωση και η αδυναμία για ανθρώπινη συνεννόηση. Μέσα σε λίγες στιγμές μπορεί να καταστραφεί ό, τι ο άνθρωπος δημιουργεί με κόπο μακροχρόνιο. Η ποδοπάτηση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, η οδύνη αθώων, ο ψυχικός και σωματικός βιασμός, η απώλεια αγαπημένων, το ξερίζωμα και η προσφυγιά αποτελούν τις καθημερινές ειδήσεις που έρχονται από τις εστίες πολέμου στον πλανήτη μας. Όλα αυτά κάνουν επιτακ-

τικό το αίτημα της ειρήνης, η οποία συνιστά όρο της ανθρώπινης δημιουργικότητας και αξιοπρέπειας.

Ουσιαστικά, πόλεμος ξεσπά όταν μεταξύ δύο πλευρών είναι αδύνατη η διευθέτηση ενός ζητήματος μέσω του διαλόγου και της αμοιβαιότητας, καθώς κι όταν η ισχυρή πλευρά έχει αποφασίσει να επιβάλει τα συμφέροντά της. Είναι χαρακτηριστική η γεμάτη αγανάκτηση επισήμανση του Μ. Βασιλείου: "Ως τότε θα είναι παντοδύναμο το χρήμα, η αγχώνη των ψυχών, το αγκίστρι του θανάτου, το δόλωμα της αμαρτίας; Ως τότε θα κυβερνά ο πλούτος, η αιτία των πολέμων, για τον οποίο κατασκευάζονται όπλα και ακονίζονται ξίφη,"¹. Εδώ ο Μ. Βασίλειος επισημαίνει μια αλήθεια που

¹ PG 31, 297.

τη βιώνει πλέον οδυνηρά ο σύγχρονος άνθρωπος: Τεράστια οικονομικά συμφέροντα βρίσκονται πίσω από πολλές συρράξεις και συχνά οι πόλεμοι κρίνονται αναγκαίοι από όσους επιθυμούν να ξοδευτεί το πανάκριβο στρατιωτικό υλικό που έχει σωρευτεί σε αποθήκες και να παραγγελθεί άλλο στις πανίσχυρες κατασκευάστριες εταιρείες.

Εδώ χρειάζεται να κάνουμε μια διευκρίνιση. Ειρήνη δε σημαίνει να μην υπάρχει αντίσταση στην αδικία και στις επιθυμίες των ισχυρών. Ο ίδιος ο Χριστός, άλλωστε, κρατώντας το φραγγέλιο εκδίωξε τους εμπόρους από το ναό (Ιω. 2: 15). Η ειρήνη οφείλει να ταυτίζεται με το σεβασμό και την ισότιμη συνύπαρξη - όχι με την αποδοχή της αδικίας και τη νομιμοποίηση της σκλαβιάς. Έτσι, λοιπόν, δεν είναι σωστό να

**εξισώνονται οι θύτες με τα θύματα,
ούτε κι ένας ιμπεριαλιστικός πόλε-
μος με έναν αμυντικό.**

**Ο Χριστός εκδιώκει τους εμπόρους
από το ναό
(Εικόνα της αγιορείτικης Μονής Χε-
λανδαρίου).**

Αγωνιστές της ειρήνης

Ο Χριστιανός δεν είναι μοιρολάτρης, ούτε ζει παθητικά πάνω στη γη. Όχι απλώς προτιμά την ειρήνη, αλλά αγωνίζεται ενεργά για την εδραίωσή της. Με τη γέννηση του Χριστού το ανθρώπινο γένος απόκτησε μια νέα προοπτική, την προσδοκία της Βασιλείας του Θεού. "Τότε" λέει ο προφήτης Ησαΐας, "τα ξίφη τους θα τα σφυρηλατήσουν σε άροτρα και τις λόγχες τους σε δρεπάνια. Ξίφος δε θα σηκώνει το ένα έθνος ενάντια στο άλλο και πια δε θα μαθαίνουν να πολεμούν" (Ησ. 2: 4). Ο Χριστιανός εμπνέεται από αυτήν την προσδοκία και παλεύει να φέρει το φως της στο σήμερα. Δεν είναι τυχαίο ότι στην "επί του όρους ομιλία" ο Χριστός ανήγγειλε ότι είναι "μακάριοι όσοι φέρνουν την ειρήνη στους αν-

**θρώπους, γιατί αυτοί θα ονομαστούν
παιδιά του Θεού" (Ματθ. 5: 9). Και η
Εκκλησία αδιάκοπα μέσα στους αι-
ώνες εύχεται "ὕπέρ τῆς εἰρήνης τοῦ
σύμπαντος κόσμου" (θεία Λειτουργία-
α). Επί πλέον, στις μέρες μας οι εκ-
πρόσωποι των Ορθόδοξων εκκλη-
σιῶν συμμετέχουν σε διεθνείς συ-
νάξεις για την ειρήνη και καταδικά-
ζουν τον πόλεμο ως τρόπο επίλυ-
σης των διαφορών.**

**Βασικός άξονας αυτής της στά-
σης είναι η πεποίθηση της Εκκλη-
σίας ότι ὅλοι οι ἄνθρωποι είναι α-
δέρφια και ὅτι το φυλετικό (και κάθε
ἄλλο) μίσος είναι απαράδεκτο. Οι
λαοί οφείλουν να μάθουν να συνυ-
πάρχουν δίχως να χάνουν την πο-
λιτιστική και θρησκευτική τους ταυ-
τότητα, αλλά και δίχως να επιθυ-
μούν την εξόντωση ὁποιοῦ διαφέ-
ρει ἀπὸ αὐτοῦς. Ἀκόμα κι ὅταν ο**

πόλεμος εμφανίζεται ανθρωπίνως αναπόφευκτος, για τον Χριστιανό είναι πάντα γεγονός οδύνης και παραχώρησης - όχι λύση. Η συμμετοχή του Χριστιανού αφορά αμυντικό πόλεμο και αποτελεί ένα είδος γενναϊόψυχης διακινδύνευσης. Ο Χριστιανός, δηλαδή, αποδέχεται το ενδεχόμενο να κάνει κάτι που θεωρείται επιζήμιο για τη δική του ψυχή (φόνο), προκειμένου να υπερασπιστεί άλλους (τον λαό, τα ιερά του και την ελευθερία του). Και σε τέτοια περίπτωση όμως δεν αυτοπατάται: για τον Χριστιανό κάθε πόλεμος είναι εμφύλιος πόλεμος.

**«Αὐτός
ἐστὶν ἡ
εἰρήνη
ἡμῶν»**

Αν δει κανείς τα πράγματα φιλοσοφημένα και όχι επιφανειακά, θα διαπιστώσει ότι, ακόμα κι αν βρισκόμα-

στε σε περίοδο διακρατικής ειρήνης, και πάλι ο άνθρωπος είναι έρμαιο ενός ανειρήνευτου πολέμου: του αδιάκοπου πολέμου μεταξύ φθοράς και ζωής. Πρόκειται για κάτι τραγικό, αφού το τέλος αυτού του πολέμου φαίνεται προδικασμένο. Η ανθρώπινη ύπαρξη ηττάται και ανδραποδίζεται από τον θάνατο.

Ο Χριστός αντιμετώπισε αυτόν τον πόλεμο όχι απλώς με αυτά που είπε, αλλά με αυτό που ο ίδιος είναι. Όντας Θεάνθρωπος, ένωσε την ανθρώπινη φύση με τη θεία, κι έτσι η πρώτη έγινε κοινωνός της ζωής και της αφθαρσίας της δεύτερης. Αυτό, όπως έχουμε δει σε προηγούμενα μαθήματα (1 και 2), άνθρωπο και για την κτίση ολόκληρη. Μ' αυτήν την έννοια, ο Χριστός όχι απλώς "φέρει την ειρήνη", αλλά είναι

(εστίν) η Ειρήνη μας (Εφεσ. 2: 14-15)

Εκεί που η πείνα σαρώνει, ο πόλεμος ακμάζει. Και τα παιδιά μούνται στα όπλα υπό το πρόσχημα του παιχνιδιού. (από το περιοδικό "Πάντα τα Έθνη" 50/1994, σ. 57)

Κείμενα

1. Ο Χριστός είναι για μας η ειρήνη, αυτός που συνένωσε τα δύο μέρη και γκρέμισε το μεσότοιχο του φραγμού, δηλαδή την έχθρα, που την κατάργησε με τη σάρκα του... Έτσι ποιο πράγμα θα μπορούσε να είναι ανώτερο από την ειρήνη για όσους έκαναν τις εντολές του μελέτη της ψυχής και σπουδή του νου; Και αυτοί βέβαια θα επιδιώξουν την ειρήνη όσο τίποτε άλλο, όπως ο Παύλος προτρέπει, και θα γίνουν μεταξύ των ανθρώπων πρωτοπόροι ειρήνης και θα καταργήσουν το ανώφελο μίσος και θα πάψουν να πολεμούν μάταια, γιατί γνωρίζουν πόσο πολύτιμο πράγμα είναι η ειρήνη. Είναι τόσο πολύτιμο πράγμα, ώστε χρειάστηκε να κατεβεί στη γη ο ίδιος ο Θεός, προκειμένου να την προσφέρει

στους ανθρώπους. Και ενώ ο Θεός είναι πλούσιος και Κύριος των πάντων, δε βρήκε κανένα αντάξιο τίμημά της, και γι' αυτό πρόσφερε το ίδιο του το αίμα.

Άγιος Νικόλαος Καβάσιλας (14ος αιώνας), PG 150, 676.

2. Τώρα συλλογιστείτε για μια στιγμή το νόημα της λέξης "ειρήνη". Δε σας φαίνεται παράξενο που οι άγγελοι προμηνούσαν την Ειρήνη, όταν λυμάνεται αδιάκοπα τον κόσμο ο Πόλεμος και ο φόβος του Πολέμου; Δε σας φαίνεται πως οι αγγελικές φωνές λαθεύτηκαν; Πως η υπόσχεση τους σήμαινε απογοήτευση και απάτη; Σκεφτείτε τώρα, με ποιο τρόπο μίλησε ο ίδιος ο Κύριος μας για την Ειρήνη. Είπε στους μαθητές Του: "Ειρήνην αφήμι υμῖν, ειρήνην την

ἐμήν δίδωμι ὑμῖν”. Ἦθελε ἀραγε να πει την ειρήνη ὅπως την αντιλαμβανόμαστε; ειρήνη του βασιλείου της Αγγλίας με τους γείτονές του, ειρήνη των βαρόνων με τον Βασιλέα, τον οικογενειάρχη που λογαριάζει τα ειρηνικά κέρδη του, το σκουπισμένο τζάκι, το καλύτερο κρασί του στο τραπέζι για ένα φίλο, τη γυναίκα του τραγουδώντας στα παιδιά του; Αυτοί οι άνθρωποι, οι μαθητές Του, δεν ήξεραν τέτοια πράγματα. Φεύγανε για να ταξιδέψουν μακριά, για να δοκιμαστούν σε στεριές και θάλασσες, για να γνωρίσουν τα βασανιστήρια, τα δεσμωτήρια, την αποκαρδίωση, για να υποστούν το μαρτυρικό θάνατο. Ποιο ήταν λοιπόν το νόημά Του; Αν το αναρωτηθείτε, θυμηθείτε ότι ἔλεγε ἀκόμη: «ου καθὼς ο κόσμος δίδωσι, ἐγὼ δίδωμι ὑμῖν». Με αὐτὸν τὸν τρόπο ἔδωσε την ειρήνη στους

μαθητές Του. 'Όχι όπως τη δίνει ο κόσμος".

Θ.Σ Έλιοτ, Φονικό στην Εκκλησία (μτφρ. Γιώργου Σεφέρη), σελ. 62

3...Καί ακόμη υπάρχουν άκαταστασία και έστία πολέμων, διότι ζητούμεν τήν ειρήνην ανεξαρτήτως τών προϋποθέσεων αυτής, τής αγάπης, τής αλήθειας, τής έλευθερίας και τής δικαιοσύνης, αι όποϊαι είναι τόσον άπαραίτητοι διά τήν ειρήνην, ώστε όπου αύται υπάρχουν νά ύπάρχη αυτομάτως και ειρήνη πραγματική. Διά νά έλθη επί γής ειρήνη, πρέπει νά μάθωμεν δικαιοσύνην οι ένοικούντες επί τής γής. Όμως ήμεϊς οι άνθρωποι πολλάκις, εισερχόμενοι εις ένα φαϋλον κύκλον, προσπαθοϋμεν να επιβάλωμεν ειρήνην, δικαιοσύνην

και ἐλευθερίαν ὄχι κατά τήν ἀλήθει-
αν τῶν μεγάλων καί ἱερῶν αὐτῶν ἀ-
ξιῶν, ἀλλά κατά τήν ἀντίληψιν ὑλι-
στικῶν κοσμοθεωριῶν, διά νά κατε-
ξουσιάζωμεν. Ἀλλά τοῦτο, ἀντιθέ-
τως προς ὃ,τι ἐπιδιώκομεν, δημιουρ-
γεῖ περισσότερους ἀνταγωνισμούς
καί ἐκδικήσεις, περισσότεραν ἀδικί-
αν, περισσότεραν δουλείαν, περισ-
σοτέραν δυστυχίαν εἰς τόν κόσμον.

**Οικουμενικός Πατριάρχης Δημήτρι-
ος, Μήνυμα Χριστουγέννων 1982.**

Θέματα για συζήτηση

1. Βάσει των παραπάνω κειμένων, σε τι μοιάζει η "ειρήνη του Χριστού" με τις ειρηνευτικές αποστολές του ΟΗΕ και, γενικόκότερα, με ότι ο κόσμος σήμερα αποκαλεί "ειρήνη", και σε τι διαφέρει;
2. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις για την αληθινή ειρήνη, σύμφωνα με το Μήνυμα του Οικουμενικού Πατριάρχη;
3. Συχνά λέγεται "Αν θέλεις ειρήνη, προετοίμαζε πόλεμο". Πώς κρίνετε αυτή την άποψη; Πιστεύετε ότι, από χριστιανικής σκοπιάς, μπορεί να εφαρμοστεί το "Αν θέλεις ειρήνη, προετοίμαζε ειρήνη";

9. Η ΒΟΥΛΗΣΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΓΙΑ ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΗ

Βούληση και ιδιαιτερότητα του ανθρώπου

Η βούληση είναι μια φυσική δύναμη του ανθρώπου, στην οποία ο καθένας δίνει συγκεκριμένο προσανατολισμό και περιεχόμενο ανάλογα με την προσωπικότητά του. Η βούληση σημαίνει ότι ο άνθρωπος δεν είναι ένα ον που επιβιώνει παθητικά, μηχανιστικά, ενστικτωδώς και μοιρολατρικά, μόνο με τα ένστικτα, όπως τα άλογα ζώα. Είναι μια ύπαρξη που δε δέχεται τον γύρω κόσμο όπως ακριβώς είναι, αλλά ενοχλείται με τα δυσάρεστα και ικανοποιείται με τα ευχάριστα, οραματίζεται, επιθυμεί. Οι επιθυμίες του γίνονται βασικός άξονας της ύπαρξής του,

διότι - είτε πραγματοποιούνται είτε όχι, είτε είναι εφικτές είτε όχι, είτε είναι ηθικές είτε όχι - αυτές εμπνέουν τις επιμέρους πράξεις και συμπεριφορές του. Μια από τις διαφορές του από τα ζώα είναι και το ότι ο άνθρωπος δεν υπάρχει απλώς μέσα στην ιστορία, αλλά κάνει ιστορία, σχεδιάζει, επιθυμεί, επιδιώκει, δημιουργεί.

Αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα της βούλησης για την ανθρώπινη ύπαρξη, η Εκκλησία απέρριψε ως αίρεση τον Μονοθελητισμό¹, δηλαδή την άποψη ότι ο Θεάνθρωπος Χριστός διέθετε μόνο μία θέληση, τη θεϊκή, η οποία είχε απορροφήσει

¹ Αυτό έγινε τον 7ο αιώνα. Κύριος εκπρόσωπος των Ορθοδόξων απόψεων υπήρξε ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής (περ. 580 - 662).

την ανθρώπινη. Η Εκκλησία αυτοσ-
τήριξε ότι στο Θεάνθρωπο υπήρχαν
δύο θελήσεις, και η θεϊκή και η αν-
θρώπινη. Έτσι υπερασπίστηκε την
ανθρώπινη ιδιαιτερότητα και την
ελευθερία, αφού επέμεινε ότι η σχέ-
ση με τον Θεό δεν επιβάλλεται, αλ-
λά είναι κάτι που πρέπει να θελήσει
ολόψυχα ο άνθρωπος.

Ο άνθρωπος αποζητάει να μην
είναι ένα απρόσωπο μόριο χαμένο
ανάμεσα στα ομοιόμορφα μόρια μι-
ας άμορφης μάζας. Κι ούτε δέχεται
να είναι ένα ον ανήμπορο, έρμαιο
της ζωής. Με δυο λόγια, επιθυμεί
αφενός να διακρίνεται και αφετέρου
να διαθέτει δύναμη. Αυτό δεν είναι
κατ' αρχήν κακό. Ο άνθρωπος έχει
δημιουργηθεί "κατ' εικόνα του Θε-
ού", δηλαδή ως ιδιαίτερο κι ελεύθε-
ρο πρόσωπο, όπως ιδιαίτερα κι ε-
λεύθερα είναι τα Πρόσωπα της Αγί-

ας Τριάδας. Το ζήτημα όμως είναι ποια κατεύθυνση θα πάρει η βούλησή του αυτή: προς την κοινωνία με τους άλλους, ή προς την κατυτότητα των άλλων;

Άνθρωπος ή Υπεράνθρωπος;

Τι είναι αγαθό; Αυτό που ανυψώνει στον άνθρωπο τη δίψα της δύναμης και τον κάνει ισχυρό στη θέληση για να αποκτήσει τη δική του δύναμη. Τι είναι κακό; Αυτό που προέρχεται από την αδυναμία. Γι' αυτό οι αδύνατοι και οι δυστυχισμένοι πρέπει να εξαφανίζονται. Αυτό πρέπει να είναι το πρώτο αξίωμα για την αγάπη του ανθρώπου προς τους ομοίους του. Μονάχα έτσι ανυψώνεται ο άνθρωπος σε υπεράνθρωπο, που έχει προορισμό να εξαφανίσει όλους τους αδύνα-

τους και μάλιστα χωρίς οίκτο και έλεος.

Τις απόψεις αυτές διατύπωσε ο Γερμανός φιλόσοφος Φρειδερίκος Νίτσε (1844-1900) στο έργο του "Τάδε έφη Ζαρατούστρα". Ο Νίτσε, γιος λουθηρανού πάστορα, στράφηκε κατά του Ιουδαϊσμού και του Χριστιανισμού επειδή έχουν κριτική στάση απέναντι στην εξουσία, τον πλούτο και την κοινωνική ισχύ και επειδή, πρόβαλαν, κατά τη γνώμη του, ως ιδεώδες την αδυναμία. Η ηθική, λέει ο Νίτσε, είναι εφεύρημα των αδυνάτων για να περιορίζουν το μεγαλείο των δυνατών. Οι αρετές τού φαίνονται άξιες περιφρόνησης γιατί και από μόνο του το γεγονός ότι οι ονομασίες τους είναι θηλυκού γένους, φανερώνει ότι είναι χαρακτηριστικά αδυναμίας.

Το ιδεώδες του Υπεράνθρωπου έχει διαποτίσει - με ποικίλες μορφές - το σύγχρονο πολιτισμό. Ο ατομικισμός, η μοναξιά, η θυσία των πάντων στον βωμό του ατομικού κέρδους, η εκμετάλλευση της εργασίας ανηλίκων, ο αφάνταστος πλουτισμός ορισμένων από τη διάδοση των ναρκωτικών στους πολλούς, η απομύζηση του περιβάλλοντος και η οικολογική καταστροφή, οι γενοκτονίες ασθενέστερων λαών από ισχυρότερους και τεχνολογικά προηγμένους (βλ. π.χ. την περίπτωση των ινδιάνων) είναι πλευρές και συνέπειες αυτού του εωσφορικού εγωισμού. Έκφρασή του είναι και τα σύγχρονα φαινόμενα του ρατσισμού και του νεοναζισμού, οι οποίοι αναγορεύουν μια φυλή ως την κατ' εξοχήν ανθρώπινη φυλή, και χαρακτηρίζουν τους άλλους ως υ-

πανθρώπους που πρέπει να αφανιστούν. Δεν είναι τυχαίο ότι, συχνά, τέτοια κινήματα εγκολπώνονται, φανερά ή ανομολόγητα, παλιές ευρωπαϊκές παγανιστικές θρησκείες που υπόσχονταν στο άτομο ισχύ (ο ίδιος ο ναζισμός της Χιτλερικής περιόδου, άλλωστε, είχε στραφεί προς χθόνιες* δυνάμεις της θρησκείας των αρχαίων γερμανικών λαών, προς τις πολεμικές Βαλκυρίες κτλ.). Το μαύρο δερμάτινο μπουφάν παύει να είναι ζήτημα αισθητικής και γίνεται σύμβολο της ζωώδους ισχύος που συντρίβει τα θηράματα. Ο άλλος κατανοείται ως εχθρός. Το τραγικό όμως είναι ότι αυτός που βασίζεται στη δική του δύναμη και υπεροχή, μοιραία θα αποδειχθεί κάποτε πιο αδύναμος από κάποιους άλλους, που θα είναι είτε νεότεροι είτε ισχυρότεροί του.

Ποιος διαθέτει, άραγε, τη μεγαλύτερη δύναμη;
(Χαρακτικό του Τάσσου, Από τους αγώνες του ελληνικού λαού, 1943)

Η μωρία του σταυρού

Έτσι φαίνεται στα μάτια του εγωκεντρικού το κήρυγμα για τη σταυρική θυσία του Χριστού: ως μωρία, ως ανοησία και παράλογο. Αυτό το γνωρίζει και το επισημαίνει ο απόστολος Παύλος (Α' Κορ. 1: 18-25). Στην ουσία της όμως πρόκειται για εξαιρετική δύναμη.

Για το Χριστιανισμό ο άνθρωπος λειτουργεί αυθεντικά όταν κοινωνεί με τους άλλους. Η απόρριψη των άλλων δεν κάνει απλώς μοναχική την προσωπικότητα του απορρίπτοντος, αλλά - πολύ περισσότερο - την καθιστά λειψή. Η αγάπη δεν είναι κακομοιριά και έλλειψη ψυχικού σθένους. Είναι ενεργητική, συνειδητή και ηθελημένη στάση ζωής, η μόνη δύναμη που μπορεί όχι α-

πλώς να εξωραΐσει την επιφάνεια του κόσμου, αλλά να μεταμορφώσει τον ίδιο τον κόσμο. Ιδίως μέσα στη σημερινή πραγματικότητα, ο άνθρωπος καλείται να αναδείξει ως βασικό χαρακτηριστικό των ανθρωπινων κοινωνιών τη βασισμένη στην αγάπη αλληλεγγύη προς τους μικρούς και τους αδύναμους. Είναι πολύ χαρακτηριστικά αυτά που σημειώνει ο κοινωνικός ψυχολόγος Έριχ Φρομ:

Με την άνοδο του φασισμού ο πόθος εξουσίας και η πεποίθηση πως αποτελεί δικαίωμα έφτασαν σε νέα ύψη. Εκατομμύρια εντυπωσιάζονται από τις νίκες της εξουσίας και εκλαμβάνουν αυτό σαν ένδειξη δύναμης. Ασφαλώς η εξουσία πάνω σ' ένα λαό είναι έκφραση α-

νώτερης δύναμης από καθαρά υλική άποψη. Αν έχω τη δύναμη πάνω σ' ένα άλλο πρόσωπο να το σκοτώσω, τότε είμαι "ισχυρότερος" απ' αυτό. Όμως από ψυχολογική άποψη, ο πόθος της εξουσίας δεν πηγάζει από δύναμη αλλά από αδυναμία. Είναι η έκφραση της ανικανότητας του ατομικού εγώ να σταθεί μόνο του και να ζήσει. Είναι η απεγνωσμένη προσπάθεια για την απόκτηση δευτερογενούς δύναμης εκεί που λείπει η αυθεντική δύναμη.

Έριχ Φρομ, Ο φόβος μπροστά στην ελευθερία, εκδ. Μπουκουμάνη, Αθήνα 1971 σελ. 184-185.

Ότι η Εκκλησία καλεί τα μέλη της

σε διαρκή μετάνοια, έχει ιδιαίτερη σημασία για την πορεία και τον δυναμισμό του ανθρώπου. Μετάνοια είναι (όπως έχουμε πει και στο τρίτο μάθημα) η μεταβολή του νοός, του τρόπου ζωής και άρα σημαίνει ότι ο άνθρωπος είναι ρυθμιστής της ζωής του, κι όχι έρμαιο. Καθορίζει και επανακαθορίζει την πορεία του.

**Ο αετός, ρωμαλέος και υψιπετής,
έχει χρησιμοποιηθεί ως σύμβολο
του τέταρτου ευαγγελίου, για να δη-
λώσει την πνευματική δύναμη που
δεν εξουθενώνει τον άνθρωπο,
αλλά τον εξυψώνει.**

**(Λεπτομέρεια από το χειρόγραφο
εικονογραφημένο ευαγγέλιο του
Kells στην Ιρλανδία, μέσα του -
8ο αι., δείγμα της χριστιανικής
κέλτικής τέχνης).**

Κείμενα

1. Τότε ὁ Ἰησοῦς ἀνήχθη εἰς τήν ἔρημον ὑπό τοῦ Πνεύματος πειρασθῆναι ὑπό τοῦ διαβόλου, καί νηστεύσας ἡμέρας τεσσαράκοντα ὕστερον ἐπείνασε. καί προσελθὼν αὐτῷ ὁ πειράζων... Παραλαμβάνει αὐτόν... εἰς ὄρος ὑψηλόν λίαν, καί δείκνυσιν αὐτῷ πάσας τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου καί τήν δόξαν αὐτῶν καί λέγει αὐτῷ· ταῦτα πάντα σοι δώσω, ἐάν πεσὼν προσκυνήσεις μοι. Τότε λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς· ὕπαγε ὀπίσω μου, σατανᾶ· γέγραπται γάρ, Κύριον τον Θεόν σου προσκυνήσεις, καί αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις.

Ματθ. 4: 1-10

1. Τότε ο Ιησούς οδηγήθηκε από το Πνεύμα στην έρημο για να αντιμετωπίσει τους πειρασμούς του διαβόλου. Σαράντα μέρες και σαράντα νύχτες δεν έφαγε τίποτε ο Ιησούς ύστερα όμως πείνασε. Τότε εμφανίστηκε αυτός που βάζει σε πειρασμό τους ανθρώπους... Τον οδήγησε... σ' ένα πολύ ψηλό βουνό και του έδειξε όλα του κόσμου τα βασίλεια και τη λαμπρότητά τους. Ύστερα του είπε: 'Όλα αυτά θα σου τα δώσω, αν πέσεις και με προσκυνήσεις'. Ο Ιησούς όμως του απάντησε: 'Φύγε από μπροστά μου, σατανά! Η Γραφή το λέει καθαρά: μόνο τον Κύριο τον Θεό σου θα προσκυνάς και μόνο αυτόν θα λατρεύσεις'.

2. Ο Ισπανός Φερνάντο Κορτές, κατακτητής του Μεξικού (1519- 1521),

σε επιστολή του προς τον βασιλιά της Ισπανίας, περιγράφει πώς παρακινούσε τους στρατιώτες του να υποτάξουν τους ντόπιους Ινδιάνους:

Κόπιασα πολύ να τους πείσω - τους έλεγα ότι σας οφείλουν το αίμα τους και τη ζωή τους - ότι το ζήτημα ήταν για σας να κατακτηθούν οι πιο μεγάλες κτήσεις της οικουμένης. Ότι ποτέ ένας Ισπανός δε σκεπάστηκε από μια τέτοια επονείδιστη κηλίδα, μια τόσο άνανδρη λιποταξία. Εξάλλου, εδώ ήταν να χτυπήσουμε σαν καλοί χριστιανοί τους εχθρούς της αγίας μας πίστης, και κατά συνέπεια, να αξιωθούμε, στον άλλον κόσμο, τη δόξα την πιο περιφανή, επίσης και μια ανταμοιβή που καμιά γενιά δεν χάρηκε μέχρι τα τώρα. Τους έκανα

να δουν ότι ολοφάνερα, ο Θεός αγωνιζόταν για μας...

Φερνάντο Κορτές, Η κατάκτηση του Μεξικού, εκδ. Στοχαστής (μτφρ. Πηνελόπη Μαξίμου), Αθήνα 1986, σελ. 45.

Θέματα για συζήτηση

1. Μπορείτε να δείτε πώς η εξουσία λειτουργεί σαν θρησκεία γι' αυτόν που την ποθεί διακαώς; Μελετήστε το παραπάνω αγιογραφικό απόσπασμα από τους πειρασμούς του Χριστού.
2. Βάσει των παραπάνω κειμένων σχετικά με την κατάκτηση του Μεξικού, σκεφτείτε πόσο "χριστιανοί" είναι οι Χριστιανοί όταν εγκολπώ-

**νονται το Νιτσειϊκό ιδεώδες της Ι-
σχύος. Ανατρέξτε και στο από-
σπασμα του Ντοστογιέφσκι για τον
"Μεγάλο Ιεροεξεταστή", στο πέμ-
πτο μάθημα.**

**3. Θα μπορούσαμε, ίσως, εγκλήμα-
τα που έχουν γίνει μέσα στην ιστο-
ρία στο όνομα του "Χριστιανισμού",
να τα ερμηνεύσουμε ως στάση ζω-
ής εντελώς αντίθετη απ' αυτήν του
Χριστού στο χωρίο για τους πειρα-
σμούς του στην έρημο;**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ (Δ.Ε. 10-12)

Η βιολογική διάσταση στη ζωή του ανθρώπου

**(Σώμα, Έρωτας, Γάμος,
Τεκνογονία)**

Το Ευαγγέλιο και η θεολογία του γάμου δεν αρνούνται την υπευθυνότητα του ανθρώπου για τον κόσμο και για την ανθρώπινη κοινότητα και ούτε καταστρατηγούν την ιεράρχηση των αξιών της ζωής. Ο αληθινός Χριστιανισμός ποτέ δεν ήταν αρνητής του κόσμου και της χαράς των ανθρώπων, το δε μυστήριο του γάμου είναι μια απάντηση θετική στις ιστο-

ρικές και γήινες ανάγκες της υπάρξεως αλλά συγχρόνως και ένα άνοιγμα της υπάρξεως και της κοινωνίας των ανθρώπων προς την πραγματικότητα της αιωνιότητας.

Γεώργιος Πατρώνος, Ο Γάμος στη Θεολογία και τη Ζωή, Αθήνα 1981, σελ. 45.

10. ΤΟ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟ ΣΩΜΑ

Σώμα: τάφος, περίβλημα ή κάτι άλλο;

Από τη βιογραφία του περίφημου νεοπλατωνικού Φιλοσόφου Πλωτίνου (3ος αι. μ.Χ.) πληροφορούμαστε ότι ο φιλόσοφος "αισθανόταν ντροπή που είχε σώμα ... Απέφευγε να μιλάει για την καταγωγή του, τους προγόνους του ή την πατρίδα του. Δεν δεχόταν ούτε καν να τον πλησιάσει γλύπτης ή ζωγράφος για να φτιάξουν την προτομή ή το πορτρέτο του... Δε φτάνει που έχουμε φορτωθεί αυτή την εφήμερη μορφή (το σώμα)· γιατί να θέλει κανείς να τη διατηρήσει περισσότερο

καιρό, σα να 'ναι κάτι που αξίζει;"¹ Η μαρτυρία αυτή έχει σημασία, διότι είναι αντιπροσωπευτική απόψεων που δέσποζαν κατά την εποχή που ο Χριστιανισμός ήρθε σε επαφή με τον ελληνορωμαϊκό κόσμο.

Στον αρχαίο κόσμο διατυπώθηκαν ποικίλες απόψεις για το σώμα, από την ειδωλοποίηση της ομορφιάς του μέχρι την περιφρόνησή του λόγω της φθαρτότητάς του. Κατά την εποχή που αναφέραμε, μεγάλη ήταν η απήχηση της Πλατωνικής θέσης ότι μεγαλύτερη προτεραιότητα και αξία έχει η ψυχή και ότι

¹Πορφυρίου, Περί Πλωτίνου Βίου, α' (εδώ, ελεύθερη απόδοση). Ο βιογράφος του Πλωτίνου ήταν μαθητής και φίλος του.

το σώμα είναι “σήμα”- τάφος της¹. Το σώμα, δηλαδή, θεωρούνταν ως μνήμα ή περίβλημα και φυλακή² της ψυχής, η οποία και έπρεπε να ελευθερωθεί από αυτό. "Είσαι μια φτωχή ψυχή που κουβαλάει ένα πτώμα", έγραφε ο στωικός φιλόσοφος και αυτοκράτο-

¹Ψυχή ἐστὶν ἄνθρωπος (Ἀλκιβιάδης 1, 130). Καί γάρ σήμά τινές φασιν αὐτό εἶναι τῆς ψυχῆς ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι· καί διότι αὐτοῦ σημαίνει ἅ ἄν σημαίνη ἡ ψυχή, καί ταύτη σήμα ὀρθῶς καλεῖσθαι. δοκοῦσι μέντοι μοι μάλιστα θέσθαι οἱ ἀμφὶ Ὀρφέα τοῦτο τό ὄνομα, ὡς δίκην διδούσης τῆς ψυχῆς ὧν δὴ ἔνεκα δίδωσιν, τοῦτον δέ περίβολον ἔχειν, ἵνα σώζηται, δεσμωτηρίου εἰκόνα. (Πλάτωνος Κρατύλος 400C).

² Πλάτωνος Φαίδων ΧΧΧΙΙΙ, 82Ε.

ρας Μάρκος Αυρήλιος (2ος αι. μ.Χ.)¹. Η ασώματη ύπαρξη της ψυχής εμφανιζόταν ως ιδεώδες.

Αντίθετα προς αυτές τις απόψεις, ο Χριστιανισμός θεώρησε τον άνθρωπο ως ενιαία ψυχοσωματική οντότητα. Το σώμα δεν είναι απλώς "περιτύλιγμα", αλλά στοιχείο της ίδιας της ταυτότητας του ανθρώπου. Οι ανθρώπινες λειτουργίες είναι ψυχοσωματικές, εκδηλώσεις της ενότητας του ανθρώπινου προσώπου. Είναι γεγονός ότι σήμερα είναι διαδεδομένη (ακόμα και ανάμεσα σε θρησκευόμενους) η άποψη πως ο Χριστιανισμός θεωρεί το σώμα ως κάτι κατώτερο ή ως έδρα της αμαρτίας και ότι, λίγο-πολύ, φρονεί ότι και οι φιλοσοφικές αντιλήψεις που προαναφέραμε. Αυτό όμως αποτε-

¹ Meditationes IV, 41.

λεί διαστρέβλωση της χριστιανικής τοποθέτησης. Πόσο επαναστατική υπήρξε η θετική στάση της Εκκλησίας απέναντι στο σώμα, φαίνεται από την κατηγορία που εκτόξευε ο φιλόσοφος Κέλσος (2ος αι.) κατά των Χριστιανών, αποκαλώντας τους χλευαστικά "γένος φιλοσώματων"¹!

¹ Ωριγένης, Κατά Κέλσου Z. 39

Ο Χριστιανισμός κόμισε την επανα-στατική πίστη πως ο άνθρωπος είναι το ον που μπορεί να προσφέρει σάρκα στον άσαρκο Θεό. Το ρόλο τούτο εκπλήρωσε, ως εκπρόσωπος όλης της ανθρωπότητας, η Θεοτόκος. (Τοιχογραφία τον 14ου αι., από το παρεκκλήσι του Αγίου Ευφημιανού στην κατεχόμενη Λύση της Κύπρου).

Μια αλλιώςτική άποψη

Στην Αγία Γραφή το σώμα, ως δημιούργημα του Θεού, είναι κι αυτό "καλόν λίαν". Ο άνθρωπος πλάθεται "κατ' εικόνα Θεού" ως ενιαία ύπαρξη κι έτσι ζούσε στην προπρωτική κατάσταση. Η αποσύνθεσή του, ο τεμαχισμός του σε σώμα και σε ψυχή πρωτόεγινε με το προπατορικό αμάρτημα, με την απομάκρυνσή του, δηλαδή, από το Θεό και την υποδούλωσή του στη φθορά και το θάνατο, σαν κάποιον που απομακρύνθηκε από τη ζεστασιά, με συνέπεια να κρυώσει και να υποκύψει σε ασθένειες. Για το Χριστιανισμό, λοιπόν, αυτό που πρέπει να καταργηθεί δεν είναι το σώμα, αλλά η φθορά του.

Με τη σάρκωσή του ο Χριστός, θέλοντας να σώσει τον πλήρη άνθρωπο, προσέλαβε ολόκληρη την

ανθρώπινη φύση, και ψυχή και σώμα. Κανένα ανθρώπινο στοιχείο δεν έμεινε έξω από αυτή την πρόσληψη, πλην, βεβαίως, της αμαρτίας, αφού αυτή αποτελεί παραφθορά κι όχι δομικό στοιχείο της ανθρώπινης ύπαρξης. Η Ανάσταση του Χριστού αποτελεί το υπόδειγμα και την προτύπωση της πορείας όλου του ανθρώπινου γένους. Ο σταυρικός του θάνατος και ο χωρισμός ψυχής και σώματος δεν ήταν το τέρμα. Ο Χριστός αναστήθηκε ενσώματος. Το αναστημένο του σώμα δεν έπαψε να είναι υλικό, ήταν όμως πλέον απαλλαγμένο από τη φθορά και από κάθε αναγκαιότητα (στις εμφανίσεις του αναστάντος Χριστού στους μαθητές του, π.χ., τα ευαγγέλια δείχνουν πως έφαγε μεν για να βεβαιώσει τους μαθητές για τη σωματικότητά του, δε χρειαζόταν όμως

να φάει για να επιβιώσει - βλ. Λουκ. 24: 42, Ιω. 21: 12-15).

Αυτό, λοιπόν, που οραματίζεται η Εκκλησία, δεν είναι η κατάργηση του σώματος, αλλά η αφθαρτοποίησή του. Η "αιώνια ζωή", λοιπόν, δεν είναι (όπως γενικά νομίζεται) η συνέχιση της ψυχής και μόνο, μετά το θάνατο του καθενός. Η αληθινά "αιώνια" και αληθινά "ζωή" θα ανατείλει στα Έσχατα με την κατάργηση του θανάτου και αφορά σύνολο τον άνθρωπο, ψυχή και σώμα. Και μάλιστα αφορά το σύμπαν, την κτίση ολόκληρη, αφού αυτή είναι, κατά κάποιον τρόπο, συγγενής και συνέχεια του ανθρώπινου σώματος.

Η έκπτωση σε "σάρκα"

Στη ζωή της Εκκλησίας το σώμα γίνεται "ναός του Αγίου Πνεύματος" (Α'

Κορ. 6: 19)¹. Με την άσκηση ελευθερώνεται από τα πάθη – κυρίως από τον ατομοκεντρισμό και γίνεται δεκτικό της χάριτος του Θεού. Αυτό το βλέπουμε ιδίως στους αγίους, των οποίων τα σώματα, και όταν ζούσαν και μετά την κοίμησή τους, ξεχειλίζουν από την παρουσία του Αγίου Πνεύματος. Το αντίθετο συμβαίνει όταν το σώμα αυτονομείται, δηλαδή λειτουργεί βάσει των παθών και υποτάσσει στην εξυπηρέτησή τους όλη την ανθρώπινη ύπαρξη.

¹ Στο 2ο μάθημα είδαμε και τη σημασία της έννοιας "Πνευματικός" για την Εκκλησία.

Στην Αγία Γραφή βρίσκουμε μια χρήση του όρου "σάρκα", περιέργη για τη σημερινή γλώσσα. Δε σημαίνει το σώμα, αλλά ολόκληρο τον άνθρωπο. Έτσι π.χ. χρησιμοποιεί τη λέξη ο ευαγγελιστής Ιωάννης όταν μιλά για την ενανθρώπιση του Υιού: “ ο Λόγος σάρξ (δηλαδή πλήρης άνθρωπος) ἐγένετο” (Ιω. 1: 14). Υπάρχει, όμως, κι άλλη σημασία του όρου "σάρκα", αρνητική αυτή τη φορά. Συγκεκριμένα, σάρκα αποκαλείται η αυτονομημένη ανθρώπινη ύπαρξη (και πάλι, δηλαδή, όχι μόνο το σώμα), η αποκομμένη από τον Θεό, που λειτουργεί με τρόπο αδιέξοδο, αφού προσπαθεί να αντλήσει ζωή από τον θνητό εαυτό της και η οποία “ ἐπιθυμεί κατά τοῦ (αγίου) Πνεύματος” (Γαλ. 5: 17).

Αν δεν κατανοηθεί αυτή η χρήση του όρου "σάρκα", υπάρχει κίνδυνος

σοβαρής παρανόησης. Πράγματι, και Χριστιανοί ακόμη αντιμετωπίζουν το σώμα ως κάτι δαιμονικό ή αμαρτωλό, που πρέπει να εξοντωθεί. Έτσι εμφανίζονται συμπεριφορές και ασκητικές υπερβολές που αποκλίνουν από το αληθινό εκκλησιαστικό ήθος. Μέσα στη ζωή της Εκκλησίας όμως η άσκηση ελευθερώνει το σώμα από τα φθοροποιά πάθη - όχι τον άνθρωπο από το σώμα του. Πολύ εύστοχα επεσήμανε ένας ασκητής της ερήμου, ο Αββάς* Ποιμήν, ότι "εμείς οι Χριστιανοί δεν διδαχτήκαμε να 'μαστε σωματοκτόνοι, αλλά παθοκτόνοι"- "Ημεῖς οὐκ ἐδιδάχθημεν σωματοκτόνοι, ἀλλά παθοκτόνοι"¹

¹ Στο 2^ο μάθημα είδαμε και τη σημασία της έννοιας «Πνευματικός» για την Εκκλησία.

Κείμενα

Δε θέλουμε ν' απομακρύνουμε τη σάρκα, ...αλλά τη φθορά. Όχι το σώμα, αλλά το θάνατο. Άλλο πράγμα είναι το σώμα και άλλο ο θάνατος, άλλο το σώμα και άλλο η φθορά. Ούτε το σώμα είναι φθορά, ούτε η φθορά είναι σώμα. Και είναι βέβαια φθαρτό το σώμα, δεν είναι όμως φθορά το σώμα. Και το σώμα είναι θνητό, δεν είναι όμως θάνατος το σώμα. Αλλά το σώμα έγινε έργο του Θεού, η φθορά όμως και ο θάνατος εισήχθησαν από την αμαρτία. Το ξένο λοιπόν θέλω ν' απομακρύνω, ...όχι το δικό μου. Και ξένο δεν είναι το σώμα, αλλά η φθορά... Το σώμα είναι ανάμεσα στη φθορά και αφθαρσία. Απομακρύνει λοιπόν τη φθορά και φορά την αφθαρσία. Απομακρύνει αυτό που πήρε από την αμαρτία και φορά αυτό

που του έδωσε η χάρη του Θεού... Ο στεναγμός λοιπόν δεν είναι για το σώμα, αλλά για την επικείμενη φθορά. Και αληθινά το σώμα είναι βαρύ και ενοχλητικό και δυσάρεστο, όχι από τη φύση του, αλλά από τη θνητότητα που αργότερα ήρθε σ' αυτό. Ιωάννης Χρυσόστομος, Ε.Π.Ε., τ. 36, σελ. 127

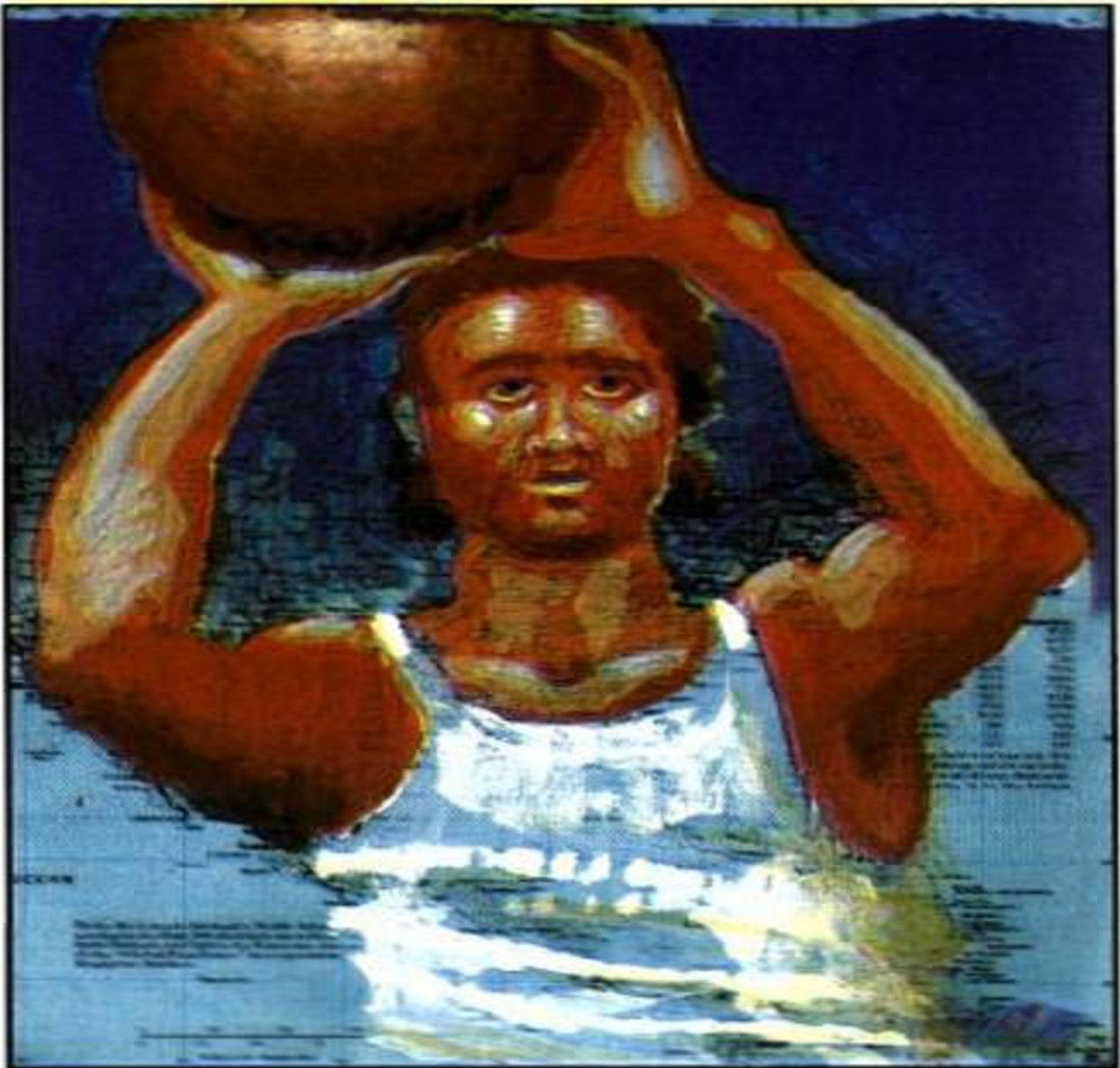
Κάτου απ' το χώμα, μες στα
σταυρωμένα χέρια τους
κρατάνε της καμπάνας το σκοινί
- προσμένουνε την ώρα,
δεν κοιμούνται, δεν πεθαίνουν,
προσμένουν να σημάνουν την
ανάσταση. Τούτο το χώμα
είναι δικό τους και δικό μας - δε
μπορεί κανείς να μας το πάρει...
Ρίχνουνε αλάτι οι γριές μανάδες
στη φωτιά,
ρίχνουνε χώμα στα μαλλιά τους,

ξερίζωσαν τ' αμπέλια της
Μονοβασιάς μη και γλυκάνει
μαύρη ρώγα των οχτρών το στόμα,
βάλαν σ' ένα σακούλι των
παππούδων τους
τα κόκαλα μαζί με τα
μαχαιροπίρουνα
και τριγυρνάνε έξω απ' τα τείχη
της πατρίδας τους
ψάχνοντας τόπο να ριζώσουνε
στη νύχτα.

Γιάννης Ρίτσος, Ρωμιοσύνη, εκδ.
Κέδρος, Αθήνα 1982²⁸, σελ. 17-19.

Θέματα για συζήτηση

- 1. Μπορείτε να ανιχνεύσετε στο παραπάνω ποίημα του Ρίτσου επιδράσεις της χριστιανικής άποψης για το σώμα, όπως αυτή έχει μπολιάσει τη ζωή του λαού μας; Εντοπίστε περιστατικά της ιστορίας μας και έθιμα, όπου, επίσης, να φαίνεται αυτό.**
- 2. Πώς μπορεί να κριθούν - όσον αφορά τη στάση τους απέναντι στο ανθρώπινο σώμα - αφενός ο αθλητισμός και αφετέρου ο πρωταθλητισμός, που επιδιώκει κατάρριψη των ρεκόρ με κάθε μέσο;**

Η ματιά - όλη η ύπαρξη - του μπασ-
κετμπολίστα,
προσηλωμένη στο στόχο της (έργο
Π.
Σταμ. Σκλήρη, 1999).

11. ΤΑ ΔΥΟ ΦΥΛΑ

Το αποστολικό Ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου (Εφεσ. 5: 20-33)

Ἀδελφοί, εὐχαριστεῖτε πάντοτε ὑπὲρ πάντων ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῷ Θεῷ καὶ πατρί, ὑποτασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Χριστοῦ. Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς ἐκκλησίας, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τοῦ σώματος, ἀλλ' ὥσπερ ἡ ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι ἐν παντί. οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπη-

σεν τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἑαυτὸν παρέδωκε ὑπὲρ αὐτῆς, ἵνα αὐτὴν ἀγιάσῃ καθάρισας τῷ λουτρῷ τοῦ ὕδατος ἐν ῥήματι ἵνα παραστήσῃ αὐτὴν ἑαυτῷ ἔνδοξον τὴν ἐκκλησίαν, μὴ ἔχουσιν σπίλον ἢ ρυτίδα ἢ τι τῶν τοιούτων ἀλλ' ἵνα ᾖ ἁγία καὶ ἄμωμος. οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· οὐδεὶς γάρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκαν ἐμίσησεν, ἀλλ' ἐκτρέφει καὶ θάλπει αὐτὴν, καθὼς καὶ ὁ Κύριος τὴν ἐκκλησίαν· ὅτι μέλη ἐσμέν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἐκ τῆς σαρκὸς αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὀστέων αὐτοῦ. προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκαν μίαν. τὸ μυστήριον τοῦτο μέγα ἐστίν, ἐγὼ δὲ λέγων εἰς Χριστὸν καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. πλὴν καὶ ὑμεῖς οἱ καθ' ἓνα ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα οὕτως

ἀγαπάτω ὡς ἑαυτόν, ἡ δέ γυνή ἵνα φοβῆται τόν ἄνδρα.

Αδελφοί, να ευχαριστείτε πάντοτε και για όλα το Θεό και Πατέρα στο όνομα του Κυρίου μας Ιησού Χριστού. Να υποτάσσετε ο ένας στον άλλο με φόβο Χριστού. Οι γυναίκες να υποτάσσονται στους άντρες τους όπως στον Κύριο. Γιατί ο άντρας είναι ο αρχηγός της γυναίκας, όπως κι ο Χριστός είναι ο αρχηγός της εκκλησίας. Ο Χριστός είναι και ο σωτήρας του σώματος του, της εκκλησίας. Όπως όμως η εκκλησία υποτάσσεται στο Χριστό, έτσι και οι γυναίκες πρέπει σε όλα να υποτάσσονται στους άντρες τους. Οι άντρες να αγαπάτε τις γυναίκες σας, όπως ο Χριστός αγάπησε

την εκκλησία και πρόσφερε τη ζωή του γι' αυτήν. Ήθελε έτσι να την εξαγιάσει καθαρίζοντάς την με το λουτρό του βαπτίσματος και με το λόγο, ώστε να την έχει ως νύφη την εκκλησία με όλη της τη λαμπρότητα, την καθαρότητα και αγιότητα, χωρίς ψεγάδι ή ελάττωμα ή κάτι παρόμοιο. Το ίδιο και οι άντρες οφείλουν να αγαπούν τις γυναίκες τους, όπως αγαπούν το ίδιο τους το σώμα. Όποιος αγαπάει τη γυναίκα του αγαπάει τον εαυτό του. Κανείς ποτέ δε μίσησε το ίδιο του το σώμα, αλλά αντίθετα το τρέφει και το φροντίζει• έτσι κάνει κι ο Κύριος για την εκκλησία, γιατί όλοι είμαστε μέλη του σώματος του από τη σάρκα του και τα οστά του. Γι' αυτό -λέει η Γραφή- θα εγκαταλείψει ο άντρας τον πατέρα και τη μητέρα του, για να ζήσει μαζί με τη γυναίκα του• θα

γίνουν οι δυο τους ένας άνθρωπος. Σ' αυτά τα λόγια κρύβεται ένα μεγάλο μυστήριο, που εγώ σας λέω ότι αναφέρεται στη σχέση Χριστού και εκκλησίας. Αλλά κι εσείς, ο καθένας ν' αγαπάει τη γυναίκα του όπως αγαπάει τον εαυτό του, και η γυναίκα να σέβεται τον άντρα της.

**Διαφορά,
ισοτιμία,
ολοκλήρωση.**

Υπάρχει κάτι στην Αγία Γραφή που μας φαίνεται μάλλον παράδοξο. Το ρήμα που χρησιμοποιεί όταν αναφέρεται στην ψυχωματική ένωση του άντρα και της γυναίκας είναι το "γιγνώσκω". Η Παλαιά Διαθήκη, π.χ., μιλώντας για το ζευγάρι των πρωτοπλάστων, λέει: "Ἄδάμ...ἔγνω Εὕαν τήν

γυναίκα αὐτοῦ” (Γεν. 4. 1. Βλ. και Ματθ. 1: 25).

Με αυτή τη γλωσσική επιλογή εκφράζεται μια πολύ ενδιαφέρουσα αντίληψη: ότι με τη συνάντηση των δύο φύλων ο άνθρωπος οδηγείται σε βαθιά γνώση του άλλου - μια γνώση διαφορετική από αυτό που συνήθως εννοούμε ως ατομική συσσώρευση πληροφοριών. Πρόκειται για μια "γνώση" που προκύπτει από το ξεπέρασμα της ατομικότητας και από το άνοιγμά της στον άλλον.

Ο άνθρωπος είναι ένα ον με δύο διαφορετικά φύλα, καθένα από τα οποία έχει τα δικά του χαρακτηριστικά, σωματικά και ψυχικά. Αυτό σημαίνει ότι όλα τα χαρακτηριστικά του ανθρώπινου γένους δε βρίσκονται στον άντρα από μόνο του, ούτε στη γυναίκα από μόνη της.

Από μόνοι τους, είναι "μισά" όντα, που αποζητούν την ολοκλήρωση και την αλληλοσυμπλήρωση. Η συμπλήρωση του καθενός επιτυγχάνεται με τη συνάντηση με το αντίθετο φύλο, δηλαδή με το άνοιγμα σε έναν άλλον κόσμο, διαφορετικό, που έχει να προσφέρει διαστάσεις άγνωστες στην ατομικότητα του δικού του φύλου. Υπ' αυτή την έννοια, πλήρης άνθρωπος δεν είναι ο άντρας από μόνος του ούτε η γυναίκα από μόνη της, αλλά το ζευγάρι. "Καί ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν"(θα γίνουν οι δυο τους ένας άνθρωπος), λέει η Αγία Γραφή. Αυτά είναι μέρος από τα λόγια που είπε ο Αδάμ όταν πρωτοαντίκρισε την Εύα (Γεν. 2:24). Τα επανέλαβε ο απόστολος Παύλος μιλώντας για την ένωση που επιτυγχάνεται με το γά-

μο (Εφεσ. 5: 31) και διαβάζονται σήμερα στην Ακολουθία του Γάμου.

Για να πραγματοποιηθεί όντως αλληλοσυμπλήρωση, πρέπει να πρόκειται για μια ένωση με αγάπη, ειλικρίνεια και αμοιβαίο σεβασμό, αλλιώς δεν έχουμε να κάνουμε με συνάντηση προσώπων, αλλά με υστερόβουλη και εγωκεντρική χρήση του άλλου ως εργαλείου.^{1*}

¹ Είναι ανεπίτρεπτο να πέσουμε σε περιπτωσιολογία και να προσπαθήσουμε να δικάσουμε ποιος άνθρωπος είναι ολοκληρωμένος και ποιος όχι. Αυτό που πρέπει οπωσδήποτε να κρατήσουμε κατά νου είναι ότι ανολοκλήρωτος είναι ο άνθρωπος που απορρίπτει την αγάπη και θεμελιώνει τη ζωή του στον εγωκεντρισμό. Ένας τέτοιος άνθρωπος μπορεί να μείνει ανολοκ-

Η Εκκλησία εξ αρχής τόνισε ότι τα δύο φύλα είναι ισότιμα. Ο Παύλος είχε επισημάνει ότι με το έργο του Χριστού που προσέφερε σωτηρία σε όλο το ανθρώπινο γένος, και με τη δυνατότητα όλων να γίνουν μέλη του Σώματος του Χριστού, καταργήθηκε η ανισότητα άντρα και γυναίκας : “οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος

λήρωτος ακόμα κι αν είναι έγγαμος, αντίθετα προς κάποιον που διαπνέεται από αγάπη αλλά για διάφορους λόγους έμεινε άγαμος. Το ίδιο ισχύει και για τους μοναχούς, παρ' όλο που επέλεξαν έναν διαφορετικό δρόμο άσκησης, το να ζήσουν σα να μην έχουν φύλο: ο δρόμος της ολοκλήρωσης τους είναι η αγάπη προς τους άλλους.

Τα ανθρώπινα κεφάλια εικονίζονται εντυπωσιακά μεγαλύτερα απ' όσο ο,τιδήποτε άλλο, ώστε έτσι να δηλώνεται η προτεραιότητα του ανθρώπινου προσώπου και της σχέσης. (Έργο του π. Σταμάτη Σκλήρη, 1998).

οὐδέ Ἕλληνας, οὐκ ἓνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἓνι ἄρσεν και θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ” (Γαλ. 3: 28). Αυτό το κήρυγμα ισονομίας υπήρξε επαναστατικό. Ο ἅγιος Γρηγόριος ο Θεολόγος (4ος αι.) καυτηριάζοντας αντιλήψεις που παραχωρούσαν στον άντρα το δικαίωμα να μοιχεύει, ενώ τιμωρούσαν αυστηρά τη γυναίκα για την ίδια πράξη, κάνει μια εντυπωσιακή κριτική στο κοινωνικό και νομικό κατεστημένο: "Δεν δέχομαι αυτή τη νομοθεσία, κι ούτε επαινῶ αυτή τη συνήθεια. Άντρες ἐφτιαξαν τους νόμους, και γι' αυτό στρέφεται εναντίον των γυναικών η νομοθεσία"¹.

¹ PG 36, 289.

Σεξουαλικότητα και κοινωνία προσώπων

Η σεξουαλικότητα είναι μια από τις έμφυτες δυνάμεις του ανθρώπου και βεβαίως δεν

είναι ούτε κακή ούτε αμαρτωλή αφ' εαυτής. Αυτό το έχουν διευκρινίσει οι Πατέρες της Εκκλησίας¹. Ο άνθρωπος καλείται όμως να μην την αφήνει τυφλή και απρόσωπη, αλλά να την προσανατολίσει προς συγκεκριμένο πρόσωπο. Δεν είναι απλώς τρόπος ικανοποίησης μιας

¹ Ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς (14ος αι.), π.χ., αιώνες πριν από τις διαπιστώσεις της σύγχρονης βιολογίας και ψυχολογίας, σημείωνε ότι η σεξουαλικότητα είναι φυσική και μάλιστα εκδηλώνεται ήδη από τη βρεφική ηλικία του ανθρώπου (PG 150, 1069).

ατομικής βιολογικής ορμής, αλλά γίνεται οδός για την πραγμάτωση μιας προσωπικής (δηλαδή μεταξύ συγκεκριμένων προσώπων), ερωτικής κοινωνίας, όπως την σκιαγραφήσαμε παραπάνω.

Σήμερα η λέξη έρωτας χρησιμοποιείται συγκεχυμένα. Άλλοτε υποβαθμίζεται για να δηλώσει μόνο τη σεξουαλική, σαρκική πράξη, κι άλλοτε ευρύνεται για να σημάνει τον ψυχικό πόθο για κάποιον. Στην εκκλησιαστική παράδοση ο έρωτας κατέχει κεντρική θέση και σηματοδοτεί όχι μια επιμέρους δραστηριότητα, αλλά έναν τρόπο ζωής. Έχει την έννοια της πύρινης αγάπης, του ολόψυχου δοσίματος στον άλλον και του γεμίσματος από τον άλλον. Ο άνθρωπος όχι μόνο δεν καλείται να καταστείλει τον έρωτα, αλλά, αντίθετα, καλείται να διαποτίσει ολόκ-

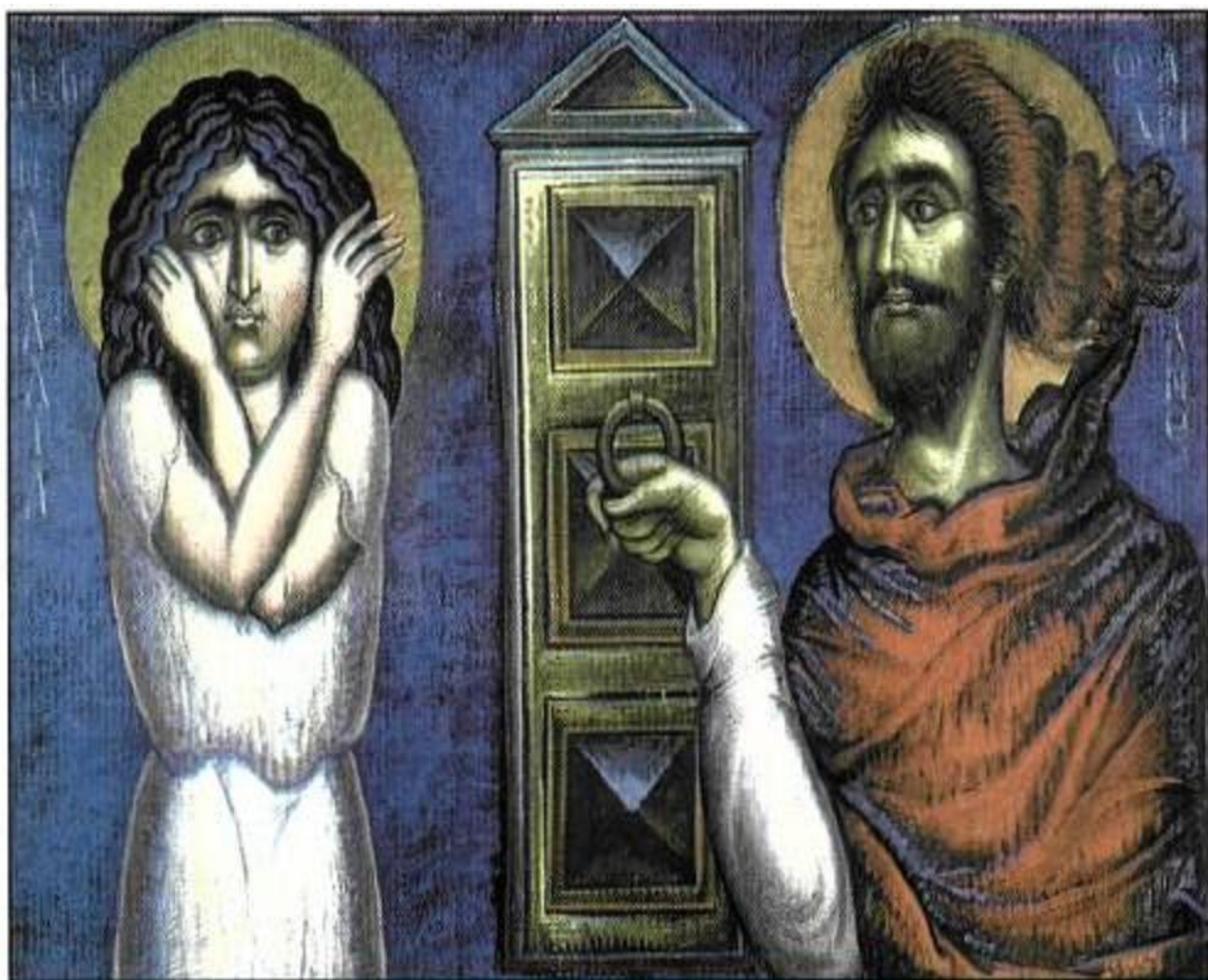
ληρη τη ζωή του μ' αυτόν. Η εγωιστική ύπαρξη είναι ανέραστη ύπαρξη. Πηγή και του θείου έρωτα (του ανοίγματος προς τον Θεό) και του ανθρώπινου έρωτα (του ανοίγματος προς τον άνθρωπο) είναι ο ίδιος ο τρόπος ύπαρξης του Θεού, που είναι αγαπητική κοινωνία προσώπων και που σαρκώθηκε από τον πόθο ένωσής του με τον άνθρωπο¹.

Για την Εκκλησία, αυτή η προσωπική, ερωτική κοινωνία πραγματώνεται στο μυστήριο του γάμου.

¹ Χαρακτηριστικά, ένα θεολογικό έργο του 6ου αιώνα υπό το όνομα του αγίου Διονυσίου του Αρεοπαγίτου χαρακτηρίζει τον θείο έρωτα "εκστατικό", δηλαδή μη στατικό, αλλά κινούμενο, εξερχόμενο από τη στάση και ανοιγόμενο προς τον άλλον (PG 3, 712)

Αυτό δε γίνεται εύκολα κατανοητό, διότι σήμερα για πολλούς ανθρώπους ο γάμος είναι απλώς μια τυπική τελετή, ένας νομικός θεσμός ή μια υποχρέωση προς τους συγγενείς, που, είτε γίνει είτε δε γίνει, δεν αλλάζει σε τίποτα την ουσία των πραγμάτων, δηλαδή τον δεσμό που ήδη υπάρχει. Πρώτα απ' όλα, λοιπόν, να ξεκαθαρίσουμε ότι το μυστήριο του γάμου δεν είναι τίποτα απ' όλα αυτά, αλλά κάτι που όντως αφορά την ίδια την ύπαρξη του ανθρώπου και τον δεσμό του.

Ο δεσμός ενός νέου και μιας νέας που δεν έχουν τελέσει το μυστήριο του γάμου μπορεί να είναι είτε κακής είτε καλής ποιότητας. Κακής είναι όταν ο ένας αντιμετωπίζει τον άλλον ως ένα τυχαίο εργαλείο για την ατομική του ικανοποίηση, τη θέση του οποίου μπορεί να πάρει

Έρωτας είναι το ξεκλείδωμα της ύπαρξης στον Άλλον.
(Σκηνή από το συναξάρι των συζύγων αγίας Ναταλίας και αγίου Αδριανού. Η Ναταλία στήριξε τον 28χρονο Αδριανό στο μαρτύριο του, το 298. Έργο π. Σταμ. Σκλήρη, 1996)

οποτεδήποτε οποιοδήποτε άλλο. Καλής ποιότητας είναι όταν ο ένας είναι για τον άλλον μια μοναδική προσωπικότητα και μεταξύ τους υπάρχει αφοσίωση και πιστότητα. Αυτός ο δεσμός, δηλαδή, ούτε ανήθικος ούτε πορνικός μπορεί να χαρακτηριστεί. Το πρόβλημά του, για την Εκκλησία, είναι άλλης τάξεως. Ό, τι μένει έξω από το Σώμα της Εκκλησίας δεν είναι κατ' ανάγκη κακό, είναι όμως φθαρτό. Πεθαίνει όταν πεθάνουν οι συντελεστές του. Η Εκκλησία επιθυμεί όχι την κατάργηση του αληθινού έρωτα, αλλά – ακριβώς επειδή δέχεται την ομορφιά και τη σπουδαιότητά του - την αφθαρτοποίησή του, το μπόλιασμά του στην πηγή της Ζωής. Αυτό απεργάζεται το μυστήριο του γάμου. Εισάγει τους δύο ανθρώπους, όχι ως μεμονωμένα άτομα αλλά ως ζε-

**υγάρι, ως σχέση μοναδικών κι ανε-
πανάληπτων προσώπων, στο Σώ-
μα του Χριστού. Στο μυστήριο αυτό,
δηλαδή, θα μπορούσαμε να πούμε
ότι συντελείται κάτι αντίστοιχο
προς το μυστήριο της θείας Ευχα-
ριστίας: Η Εκκλησία αναγνωρίζει
ότι το ψωμί είναι σημαντικό για τη
ζωή. Είναι όμως φθαρτό και μετά
από μερικές μέρες θα σαπίσει. Η
Εκκλησία δεν το καταργεί, αλλά το
εισάγει στον χώρο της και το μετα-
βάλλει σε Σώμα Χριστού, το κάνει
άφθαρτο.**

**Είναι σημαντικό το γεγονός ότι
το μυστήριο του γάμου εντάσσει το
ζευγάρι μέσα σε μια κοινότητα.
Όπως κάθε μυστήριο, έτσι και το
μυστήριο του γάμου δεν είναι μια
ατομική διαδικασία ή μια κοσμική
τελετή ή (όπως δυστυχώς συχνά
συμβαίνει στην πράξη) ευκαιρία για**

επίδειξη, αλλά κάτι πολύ ουσιαστικότερο: είναι μια γιορτή, μια χαρά στην οποία συμμετέχουν όχι μόνο οι συγγενείς και οι προσκεκλημένοι, αλλά όλο το σώμα της Εκκλησίας, και εικονίζει πώς θα είναι η Εκκλησία στη Βασιλεία. Γι' αυτό, άλλωστε, αρχικά το μυστήριο ήταν συνδεδεμένο με την τέλεση της θείας Ευχαριστίας. Το ζευγάρι, δηλαδή, καλείται από την Εκκλησία να υπερβεί κάθε μορφή ατομικισμού και συμφεροντολογίας.

Στη ζωή της Εκκλησίας δεν υπάρχουν αυτοματισμοί ούτε μαγικές τελετές. Το μυστήριο του γάμου είναι για το ζευγάρι η έναρξη μιας πορείας, ενός συνειδητού αγώνα, μιας διαρκούς άσκησης στην αγάπη. Αυτό φαίνεται έντονα και από το απόσπασμα της επιστολής του Παύλου που διαβάζεται στην ιερο-

λογία του γάμου (Εφεσ. 5, 20-33), όπου ο γάμος παραλληλίζεται προς τη σχέση του Χριστού με την Εκκλησία και επισημαίνεται το χρέος αμοιβαίας αγάπης και φροντίδας (η περιβόητη φράση: “ή δε γυνή ίνα φοβῆται τόν άνδρα” έπεται μιας ολόκληρης σειράς συστάσεων και προς τον άντρα, και βέβαια δεν μιλάει για φόβο, αλλά για σεβασμό!).

"Τίποτα ας μην είναι για τη γυναίκα πολυτιμότερο από τον άντρα της, κι ο άντρας ας μην ποθεί τίποτα περισσότερο από τη γυναίκα του... Τίποτα δεν συγκροτεί τόσο αρμονικά τη ζωή μας, όσο ο έρωτας του άντρα και της γυναίκας"¹. Θα μπορούσαν να είναι λόγια ενός σύγχρονου ποιητή ή τραγουδοποιού. Είναι όμως λόγια του αγίου Ιωάννου του Χρυσοστόμου.

¹ PG51, 369 και 62. 136.

Κείμενα

1. Μια από τις κύριες αιτίες της ανθρώπινης μοναξιάς είναι το φύλο. Ο άνθρωπος είναι ένα ον με φύλο, δηλαδή ένα ήμισυ όντος, ένα ον χωρισμένο, ανολοκλήρωτο, που ζητά να ακεραιωθεί. Το φύλο τραυματίζει βαθιά το εγώ που είναι δίφυλο, που μέσα στην ακεραιότητά του και την πληρότητα του θα ήταν και αρσενικό και θηλυκό, ανδρόγυνο... Από μόνο το γεγονός της ύπαρξης του, το φύλο είναι διαχωρισμός, έλλειψη, νοσταλγία, πόθος να ανοιχτεί στον άλλο... Η αγάπη είναι ακριβώς αυτό που καταργεί τη μοναξιά, αυτό που φέρνει το εγώ στον άλλο... Μια απρόσωπη αγάπη που δε θα απευθυνόταν σε καμιά ατομική μορφή δε θα λεγόταν αγάπη. Αγάπη από γυαλί' λέει ο

Rozanoff. Δεν είναι ίσως παρά μια έκπτωση του χριστιανισμού.

Nikolas Berdiaeff, Πέντε στοχασμοί περί υπάρξεως (μτφρ. Β. Τριανταφύλλου - Σ. Γουνελάς), έκδ. Κοινότητα, Αθήνα 1983, σελ. 141-142.

2. Η γυναίκα και ο άντρας δεν είναι δύο άνθρωποι, αλλά ένας άνθρωπος.

Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 62,387).

**3. Βάλε με σφραγίδα στην καρδιά σου
ωσάν σφραγίδα στο μπράτσο σου·
είναι δυνατή η αγάπη σαν το θάνατο
και σκληρός ο πόθος σαν τον άδη·
οι σπίθες της είναι σπίθες της φωτιάς,
φλόγα του Θεού.**

Νερά ποτάμια δεν μπορούν να σβήσουν την αγάπη.

Άσμα Ασμάτων (μεταγραφή Γιώργου Σεφέρη), εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1967, σελ. 33.

4. Για τους ανθρώπους ο έρωτας δεν είναι παρά μια απόλαυση, τον κατάντησαν λοιπόν κάτι εύκολο και φτηνό, ακίνδυνο και σίγουρο, όμοιο με τις απολαύσεις των δρόμων. Αλήθεια, πόσοι και πόσοι νέοι στάθηκαν ανίκανοι να βρουν το σωστό δρόμο της αγάπης, για πόσους τα σύνορα του έρωτα σταματάνε στο εύκολο, βιαστικό δόσιμο του εαυτού τους! ...Στο δρόμο του έρωτα, όπως και στο δρόμο του θανάτου (που είναι δύσκολος κι αυτός), δε θα βρεις - άμα τον αντικρίξεις σοβαρά - κανένα φως, καμιάν απόκριση, ούτε σημάδι,

ούτε χαραγμένο δρόμο, για να σε βοηθήσουν. Και για τα δύο τούτα καθήκοντα, που κρατάμε κρυμμένα μέσα μας και τα παραδίνουμε στους άλλους χωρίς να φωτίσουμε το μυστικό τους, δεν υπάρχουν γενικοί κανόνες. Όσο όμως πιο πολύ αποζητάμε τη μοναξιά στη ζωή μας, τόσο περισσότερο ζυγώνουμε το μεγάλο νόημα του έρωτα και του θανάτου. Οι απαιτήσεις που, τραχύς και δύσκολος, ο έρωτας έχει απ' τη ζωή μας σ' όλη της την πορεία, είναι πάρα πολύ βαριές, κι εμείς, στα πρώτα μας βήματα, είμαστε πολύ αδύναμοι μπροστά τους. Αν όμως σταθούμε καρτερικοί και δεχτούμε τον έρωτα αυτόν σαν τραχιά μαθητεία - αντίς να χανόμαστε σ' όλα κείνα τα εύκολα και κούφια παιχνίδια, που επινόησε ο άνθρωπος για να μην αντικρίζει κατάματα τη βαθύτατη σοβαρότητα

της ζωής - ίσως τότε, κείνοι που θά 'ρθουν καιρό έπειτ' από μας, να νιώσουν μια κάποια πρόοδο κι ένα ξαλάφρωμα. Και θα' ταν σημαντικό το-ύτο.

R. M. Rilke, Γράμματα σ' ένα νέο ποιητή (μτφρ. Μάριου Πλωρίτη), σελ. 79 κ.ε.

Θέματα για συζήτηση

1. Και στο Άσμα Ασμάτων και στο κείμενο του Rilke, έρωτας και θάνατος παραλληλίζονται. Γιατί μπορεί να γίνεται αυτό; (επιχειρηματολογήστε πάνω στην άποψή σας).
2. Στο αποστολικό ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου, που παρατίθεται στην αρχή του μαθήμα-

ΤΟΣ, ΕΝΤΟΠΙΣΤΕ ΠΩΣ ΤΟΝΙΖΟΝΤΑΙ ΟΙ ΑΜΟΙΒΑΙΕΣ "ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ", ΤΟΣΟ, ΔΗΛΑΔΗ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΤΡΑ, ΟΣΟ ΚΑΙ ΓΙΑ ΤΗ ΓΥΝΑΙΚΑ.

- 3. Μέσα από το αποστολικό ανάγνωσμα της Ακολουθίας του γάμου επιβεβαιώνεται ή όχι η έννοια της ισότητας του άνδρα και της γυναίκας; Τεκμηριώστε την άποψή σας.**
- 4. Νομίζετε πως η θέση της Εκκλησίας για τον έρωτα μπορεί να βοηθήσει στην αντιμετώπιση του προβλήματος του AIDS;**

12. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Πυρήνας των Κοινωνιών

Η οικογένεια είναι η βασικότερη από τις ομάδες που συνθέτουν την

ανθρώπινη κοινωνία. Αποτελεί ταυτόχρονα την αφετηρία και τον κύριο παράγοντα για τη διαμόρφωση και την κοινωνικοποίηση του ανθρώπου. Η οικογένεια υφάινεται γύρω από το γεγονός της συνάντησης δύο προσώπων, του άντρα και της γυναίκας και μπορεί να λάβει διάφορες μορφές, ανάλογα με τον συγκεκριμένο πολιτισμό. Σε γενικές γραμμές, μπορεί να αποτελεί πυρηνική ή μικρή οικογένεια (αποτελούμενη από το ζευγάρι και τα παιδιά τους), ή ευρεία (η οποία συμπεριλαμβάνει και τρίτη γενιά, τους γονείς του ζευγαριού). Σε κάθε περίπ-

τωση, πάντως, η οικογένεια είναι η μήτρα και το σταυροδρόμι πλήθους σχέσεων -προσωπικών, βιολογικών, κοινωνικών, νομικών κτλ., πράγμα το οποίο δείχνει και τη νευραλγικότητά της.

Η Εκκλησία δε βλέπει τον άνθρωπο ως μεμονωμένο άτομο, ούτε ως στατική ύπαρξη, αλλά ως πρόσωπο που διαρκώς αναπτύσσεται ως κοινωνός ενός πλέγματος σχέσεων. Γι' αυτό ενδιαφέρεται για το ποιόν και για την κατεύθυνση αυτών των σχέσεων.

**Οικογένεια,
ένα πείραμα**

Για την Εκκλησία η οικογένεια καλείται να δομηθεί πάνω σε δυο θεμελιώδεις άξονες:

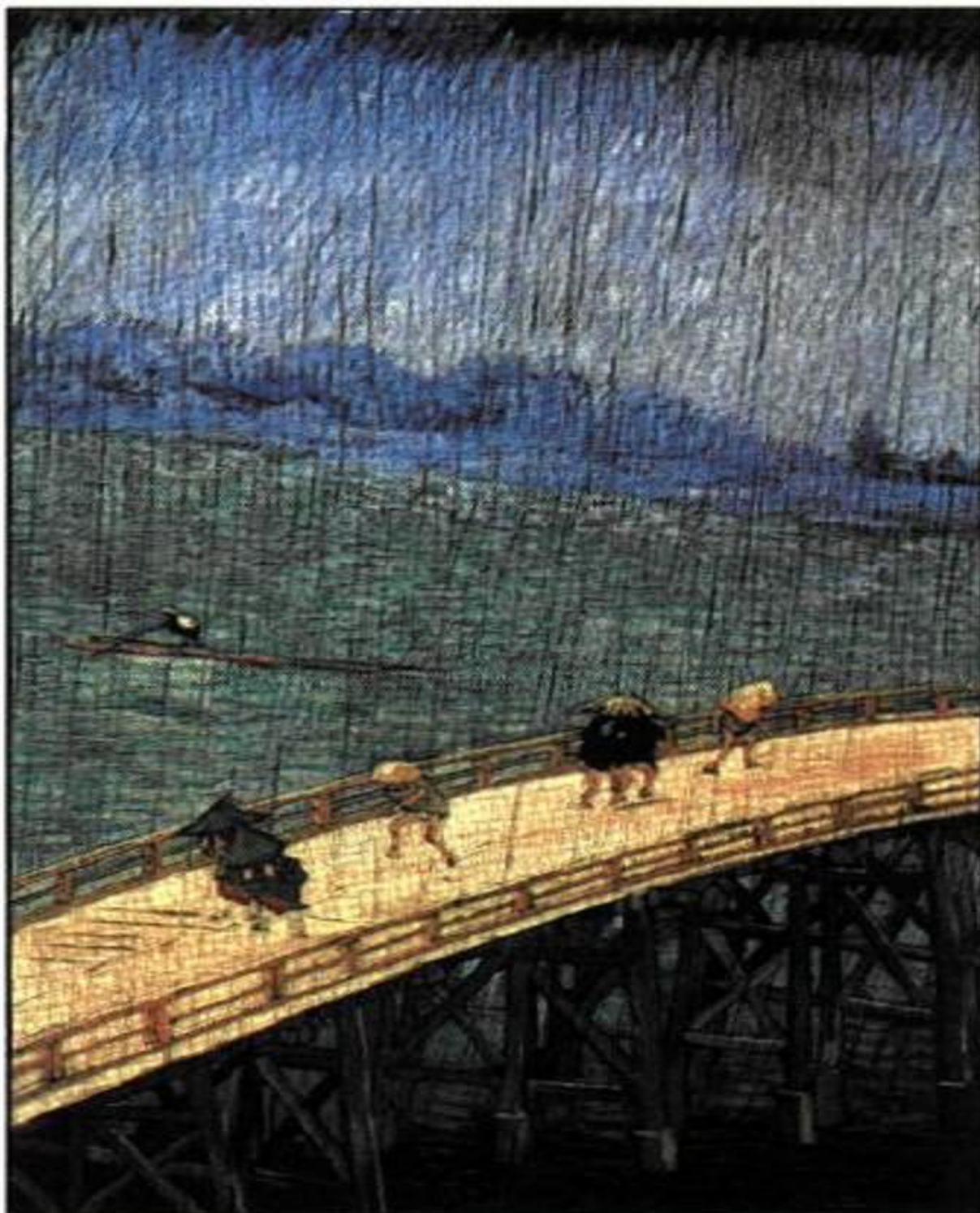
1. Στην αγαπητική συνύπαρξη. Η οικογένεια δεν αποτελεί συμφερον-

τολογικό συνεταιρισμό ούτε άθροισμα ατομικισμών. Για να μιλάμε πραγματικά για οικογένεια δεν αρκεί η συστέγαση ορισμένων ατόμων. Συστέγαση έχουμε και αλλού, π.χ. σε ένα στρατόπεδο συγκέντρωσης, αλλά αυτό απέχει πολύ από το να χαρακτηριστεί οικογένεια! Η οικογένεια (οφείλει να) είναι ουσιαστική συνύπαρξη, δηλαδή αγαπητική μετοχή από κοινού σε όλα τα γεγονότα της ζωής - στη γέννηση ενός νέου μέλους της και στον θάνατο άλλου, στις χαρές του ενός και στις οδύνες του άλλου, κ.ο.κ.

2. Στη μοναδικότητα του κάθε προσώπου. Στη συνύπαρξη που προαναφέραμε, κανένα μέλος (είτε μεγάλο είτε μικρό σε ηλικία) δεν απορροφάται σε μια απρόσωπη μάζα, ούτε ζει στη σκιά άλλου. Η οικογένεια είναι το εργαστήριο όπου η

προσωπικότητα του καθενός, μοναδική κι ανεπανάληπτη, αναδεικνύεται και καλλιεργείται με αγάπη, σεβασμό και αμοιβαιότητα.

Για την Εκκλησία, η νομική και βιολογική συγκρότηση της οικογένειας δε σημαίνει αυτομάτως λειτουργία της αληθινά ως οικογένειας. Αυτή η λειτουργία είναι κάτι που πρέπει να επιτευχθεί με άσκηση και υπευθυνότητα (γι' αυτό, άλλωστε, αποκαλέσαμε την οικογένεια "πείραμα"). Η οικογένεια, με δυο λόγια, είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια υποδιαίρεση του κοινωνικού συνόλου, ή από μια μονάδα κατανάλωσης. Είναι ο χώρος ενός θαυμαστού πειράματος: της εφαρμοσμένης αγάπης και ελευθερίας, που είναι ουσιώδη χαρακτηριστικά της ίδιας της Εκκλησίας.

(Βαν Γκογκ, από το έργο του "Γέφυρα",
ιαπωνικής τεχνοτροπίας, 1887).

**Σχέσεις γονέων
και παιδιών:**

Η "τρίτη έξοδος"

καίρια και πρέπει να συνοδεύεται από την επίγνωση πλήθους ευθυνών - επικοινωνιακών, παιδαγωγικών, οικονομικών, κοινωνικών κ.ο.κ. Ο μεγάλος κίνδυνος είναι να ξεκινάει κανείς να κάνει οικογένεια επειδή "έτσι κάνει όλος ο κόσμος", δίχως δηλαδή ο ίδιος να το έχει θελήσει συνειδητά και ξεκάθαρα. Συχνά, μάλιστα, η επιδίωξη να δημιουργηθεί οικογένεια και να γεννηθούν παιδιά, ρίχνει σε δεύτερη μοίρα το πρόσωπο του/της συζύγου, σαν να μην είναι αυτός/αυτή παρά ένα έμψυχο εργαλείο για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Η μεταξύ των συζύγων αγάπη είναι το θεμέλιο των ενδοοικογενεια-

Η απόφαση ενός ζευγαριού

να κάνει παιδιά

είναι εξαιρετικά

καίρια και πρέπει να συνοδεύεται

από την επίγνωση πλήθους ευθυνών

- επικοινωνιακών, παιδαγωγικών,

οικονομικών, κοινωνικών

κ.ο.κ. Ο μεγάλος κίνδυνος είναι να

ξεκινάει κανείς να κάνει οικογένεια

επειδή "έτσι κάνει όλος ο κόσμος",

δίχως δηλαδή ο ίδιος να το έχει θελήσει

συνειδητά και ξεκάθαρα. Συχνά,

μάλιστα, η επιδίωξη να δημιουργηθεί

οικογένεια και να γεννηθούν

παιδιά, ρίχνει σε δεύτερη μοίρα

το πρόσωπο του/της συζύγου, σαν

να μην είναι αυτός/αυτή παρά ένα

έμψυχο εργαλείο για την επίτευξη

αυτού του στόχου.

Η μεταξύ των συζύγων αγάπη είναι

το θεμέλιο των ενδοοικογενεια-

**κών σχέσεων και το καλύτερο, έμ-
πρακτο παράδειγμα για τα παιδιά.
Η γέννηση των παιδιών (οφείλει να)
είναι καρπός της συζυγικής αγά-
πης, κι όχι κάτι άλλο, π.χ. απε-
γνωσμένη προσπάθεια να αποκτή-
σει νόημα στη ζωή του ένας άν-
θρωπος, που δε βρίσκει νόημα
στον ίδιο του τον συζυγικό δεσμό
και στο πρόσωπο του συντρόφου
του. Σ' αυτή την περίπτωση δημιο-
υργούνται προβληματικές εξαρτή-
σεις του γονιού από το παιδί, και
αντίστροφα, που εμποδίζουν την
ανάπτυξη της προσωπικότητας.**

**Ο κοινωνικός ψυχολόγος Έριχ
Φρομ (1900-1980) επισημαίνει ότι
στη ζωή του ανθρώπου πρέπει να
πραγματοποιηθούν διαδοχικά τρεις
έξοδοι: από τη μήτρα της μητέρας
του, από το στήθος της και από την**

αγκαλιά της¹. Η τρίτη έξοδος σημαίνει τη συγκρότηση του παιδιού σε ξεχωριστή προσωπικότητα που δεν θα είναι εξάρτημα της γονεϊκής ύπαρξης. Η έξοδος αυτή, μολονότι είναι εξαιρετικά σημαντική για την ψυχική υγεία, δεν επιτυγχάνεται πάντα και απ' όλους. Συχνά δυσχεραίνεται από το γεγονός ότι η εξάρτηση από τον γονιό φέρει το ευγενέστερο προσωπείο: το προσωπείο της αγάπης. Σε τέτοια περίπτωση όμως πρόκειται για μια "αγάπη" κτητική. Ο άλλος δεν αντιμετωπίζεται ως μια ξεχωριστή ύπαρξη, αλλά σαν ιδιοκτησία. Κι έτσι, αντί να είναι στόχος της διαπαιδαγώγησης η διαμόρφωση του νέου ανθρώπου

¹ Έριχ Φρομ, Το δόγμα του Χριστού, εκδ. Μπουκουμάνης, Αθήνα 1974, σελ. 218

σε ελεύθερη και αληθινή προσωπικότητα είναι η διατήρηση αυτής της εξάρτησης. Στην παράδοση της Εκκλησίας αυτός ο κίνδυνος έχει επισημανθεί έντονα. Στο ευαγγέλιο π.χ. σημειώνεται ότι η γυναίκα ξεχνά τους πόνους του τοκετού όταν γεννηθεί το παιδί, "από τη χαρά της που έφερε έναν άνθρωπο στον κόσμο" (Ιω. 16:21) -κι όχι επειδή λ.χ. "απέκτησε" παιδί. Και ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος υπογραμμίζει ότι το κεφαλιώδες δεν είναι η τεκνογονία (αυτό είναι κυρίως μια βιολογική λειτουργία που μπορεί να γίνει και ανεπίγνωστα, όπως στα ζώα), αλλά η τεκνοτροφία, η σωστή διαπαιδαγώγηση¹. Και στην ιερολογία του γάμου ακούμε τον

¹ PG 54, 636-639 και 62, 150. Βλ. και Μ. Βασίλειο, PG 31, 1209B-C.

Παύλο να επισημαίνει ότι, προκειμένου να κάνει κάποιος έναν υγιή γάμο, καλείται να αφήσει τους γονείς του και να ενωθεί με τον σύντροφο του (Εφεσ. 5:31).

Από την άλλη, τα παιδιά είναι νεαρές υπάρξεις που έχουν ανάγκη την πείρα των γονιών τους, δίχως να έχουν την εγωιστική ψευδαίσθηση ότι όλα και όλοι γύρω τους υπάρχουν για να είναι δικοί τους υπηρέτες. Και η αποσύνδεση που προαναφέραμε, σε καμία περίπτωση δε σημαίνει έλλειψη σεβασμού ή έχθρα προς τους γονείς. Την αμοιβαιότητα που πρέπει να υπάρχει, την επεσήμανε ο απόστολος Παύλος που ζήτησε από τα παιδιά να τιμούν τους γονείς τους, κι από τους γονείς να μην παροργίζουν τα παιδιά τους (Εφεσ. 6: 1-4). Το πο-

**θούμενο είναι να οικοδομηθεί μια
σχέση διαλόγου.**

Αλληγορία πάνω στην οδυνηρή πλευρά της ζωής.

**Στο ζευγάρι που δεν κατορθώνει να
επικοινωνήσει,**

**ο μεν άντρας παίρνει μορφή φώκιας,
η δε γυναίκα αναποδογυρίζει.**

(Έργο π. Σταμάτη Σκλήρη, 1998).

Κείμενα

1. Συμβουλές, πώς ο σύζυγος να συμπεριφέρεται στη σύζυγο του

Λόγια αγάπης να της λες:... Εγώ από όλα, τη δική σου αγάπη προτιμώ και τίποτε δεν μου είναι τόσο βασανιστικό ή δυσάρεστο, όσο το να βρεθώ κάποτε σε διάσταση μαζί σου. Κι αν όλα χρειασθεί να τα χάσω, ...κι αν στους έσχατους βρεθώ κινδύνους, οτιδήποτε κι αν πάθω, όλα μου είναι ανεκτά κι υποφερτά, όσο εσύ μου είσαι καλά. Και τα παιδιά, τότε μου είναι περιπόθητα, εφ' όσον εσύ μας συμπαθείς... Ίσως κάποτε σου πει: Ποτέ ως τώρα δεν ξόδεψα από τα δικά σου, έχω ακόμη τα δικά μου, που μου 'δωσαν οι γονείς μου. Τότε

πες της: Τι λες καλή μου; Έχεις ακόμη τα δικά σου; Ποια λέξη μπορεί να 'ναι χειρότερη από αυτή; Σώμα δεν έχεις πια δικό σου κι έχεις χρήματα; Δεν είμαστε δύο σώματα μετά το γάμο, αλλά γίναμε ένα. Δεν έχουμε δυο περιουσίες, αλλά μία... Όλα δικά σου είναι, κι εγώ δικός σου είμαι, κορίτσι μου. Αυτό με συμβουλεύει ο Παύλος λέγοντας ότι ο άνδρας δεν εξουσιάζει το σώμα του, αλλά η γυναίκα. Κι αν δεν έχω εγώ εξουσία στο σώμα μου, αλλά εσύ, πόσο μάλλον δικά σου είναι τα χρήματα... Ποτέ να μην της μιλάς με πεζό τρόπο, αλλά με φιλοφροσύνη, με τιμή, με αγάπη πολλή. Να την τιμάς, και δε θα βρεθεί στην ανάγκη να ζητήσει την τιμή από άλλους... Να την προτιμάς από όλους για όλα, για την ομορφιά, για τη σωφροσύνη της, και να την εγκωμιάζεις. Να κάνεις

φανερó ότι σ' αρέσει η συντροφιά της κι ότι προτιμάς να μένεις στο σπίτι για να 'σαι μαζί της από το να βγαίνεις στην αγορά. Από όλους τους φίλους να την προτιμάς, και από τα παιδιά που σου χάρισε, κι αυτά εξαιτίας της να τα αγαπάς.

Ιωάννης Χρυσόστομος (PG 62, 146-148. Μτφρ. από: Παναγιώτη Νέλλα, Ζώνον Θεούμενον, εκδ. Αρμός, Αθήνα 1992³, σελ. 85).

2. Η σχέση των γονέων με το μωρό και το μικρό παιδί συνδέεται άμεσα με την αυξανόμενη αυτονομία του παιδιού και το αίσθημά του ότι είναι ξεχωριστό πρόσωπο. Είναι μια δύσκολη περίοδος, γιατί η αμφιταλάντευση του παιδιού ανάμεσα στην αγάπη και την οργή είναι πολύ δυνατή. Επιθυμεί να μεγαλώσει και ταυ-

τόχρονα το φοβάται. Έχει ανά-
γκη τους γονείς του απεγνωσμένα,
αλλά έχει επίσης απεγνωσμένα α-
νάγκη να γίνει ένα σημαντικό πρό-
σωπο από μόνο του. Οι γονείς πρέπει
να του επιτρέψουν την απόσταση
που χρειάζεται για να γίνει ο εαυτός
του, με το αναπτυσσόμενο αίσθημα
ότι έχει κάποια αξία και κάποιο έλεγ-
χο στη ζωή του. Ταυτόχρονα οι γο-
νείς έχουν ανάγκη να αισθάνονται
την ικανοποίηση από την συναισθη-
ματική παρουσία του παιδιού στη
ζωή τους, όπως έχουν επίσης την
ανάγκη να αισθάνονται περήφανοι
για τα επιτεύγματά του.

**Παπα Φιλόθεος Φάρος - παπα
Σταύρος Κοφινάς, Γονείς και Παιδιά,
εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1986, σελ. 120.**

Θέματα για συζήτηση

- 1. Το παραπάνω κείμενο των παπα Φιλόθεου Φάρου και παπα Σταύρου Κοφινά κάνει λόγο για "αγάπη" και για "οργή" του παιδιού. Μπορείτε να αναπτύξετε περισσότερο το περιεχόμενο αυτών των όρων;**
- 2. Αναφέρετε περιπτώσεις όπου, σε μια οικογένεια, στραγγαλίζεται η συνύπαρξη ή η μοναδικότητα του κάθε μέλους της. Τι μπορεί να γίνει αν υπάρχει μόνο το πρώτο χαρακτηριστικό δίχως το δεύτερο, και το αντίστροφο;**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ Β' ΤΟΜΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β. ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΗΘΟΣ ΚΑΙ Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

7. Το κοινωνικό πρόβλημα	7
8. Το όραμα της ειρήνης και η πραγματικότητα	28
9. Η βούληση του ανθρώπου για διάκριση και δύναμη	43

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ. Η ΒΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

10. Το ανθρώπινο σώμα	63
11. Τα δύο φύλα	81
12. Η οικογένεια	107